

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ВАЗИРЛАР МАҲКАМАСИ
ҲУЗУРИДАГИ
ТОШКЕНТ ИСЛОМ УНИВЕРСИТЕТИ

Ҳимояга <<_____>>

Кафедра Мудирини _____ Н.Турсунов

<<__>> _____ 2011 йил.

БАКАЛАВР БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

Мавзу:

“Иқтисодиёт соҳасидаги web сайтларда маълумотлар ёритилишининг ўзига
хос хусусиятлари .”

Битирувчи: _____ И.Элмуродов

Раҳбар: _____ Р.Жўраева

ҲФҲ бўйича маслаҳатчи: _____

Тошкент – 2011

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ВАЗИРЛАР МАҲКАМАСИ
ҲУЗУРИДАГИ
ТОШКЕНТ ИСЛОМ УНИВЕРСИТЕТИ

Факультет: Фикҳ, иқтисод ва табиий фанлар

Кафедра: Информатика ва ахборот тенологиялари

Йўнлаши: Информатика ва ахборот тенологиялари

<< ТАСДИҚЛАЙМАН >>

Кафедра мудири Турсунов Н. Х.

<< ___ >> _____ 2011 йил.

Битирув малакавий ишни бажаришга

ТОПШИРИҚ

Элмуродов Иноятулло Муҳаммадович

1. БМИ мавзуси: “Иқтисодиёт соҳасидаги web сайтларда маълумотлар ёритилишининг ўзига хос хусусиятлари”.

2. Университет қарори билан тасдиқланган << ___ >> _____

3. Ишни тўлиқ бажариш учун берилган вақт: 2011 йил _____

4. Ишнинг бошланғич маълумотлари:

5. Ҳисоб – тушунтириш матни мундарижаси(ишни бажаришдаги масалалар рўйхати) :

КИРИШ

1. Web технологиянинг ҳозирги кунда турмуш тарзимизда тутган ўрни

2. Юқорида келтирилган алгоритм асосида дастур яратиш.

3. Web дастурни амалиётда қўлланиш шароитлари.

4. ҲАЁТ ФАОЛИЯТИ ХАВФСИЗЛИГИ

5. ХУЛОСА

6. Иловалар: дастур листинги

7. Топшириқ берилган кун:

Раҳбар: _____ Р.Жўраева

Топшириқ олди: _____ И.Элмуродов

8. БМИ нинг ҳар бир бўлимида бажариладиган ишларга маслаҳатлар.

Бўлим	Раҳбар Ф.И.С	Имзо вақти	
		Берди	Топшириқ Олди
КИРИШ 1. Web технологиянинг ҳозирги кунда турмуш тарзимизда тутган ўрни. 2. Юқорида келтирилган алгоритм асосида			

дастур яратиш.			
3. Web дастурни амалиётда қўлланиш шароитлари.			
4. Ҳаёт фаолияти ҳавфсизлиги.			

9. Ишни бажариш графиги:

№	БМИ бўлимларининг Номлари	Бажариш муддати	Бажарилганлиги ҳақида раҳбар имзоси
	КИРИШ		
1	Web технологиянинг ҳозирги кунда турмуш тарзимизда тутган ўрни.		
2	Юқорида келтирилган алгоритм асосида дастур яратиш.		
3	Web дастурни амалиётда қўлланиш шароитлари.		
4	Ҳаёт фаолияти ҳавфсизлиги.		

Битирувчи _____

<< __ >> _____ 2011 йил.

Рабар _____

<< __ >> _____ 2011 йил.

Мундарижа

Кириш	2
I БОБ. Web технологиянинг мамлакатимиз ҳозирги турмуш тарзидаги ўрни	5
1.1 Web тенологиянинг ҳозирги кунда турмуш тарзимизда тутган ўрни	5
1.2 Масаланикнг қўйилиши ва мавзунинг долзарблиги.....	13
II БОБ. Web технологиянинг яратилиш тартиби	14
2.1 Дастур алгоритмини ишлаб чиқиш.....	14
2.2 PHP дастури хақида. Дастурни яратиш учун техник воситалар.....	16
2.3 Яратилган тизимнинг иқтисодий самарадорлиги.....	24
III БОБ. Web технологиянинг амалиётда қўлланиши	26
3.1 Web дастурни амалиётда қўлланиш шароитлари.....	26
3.2 Web дастурни қўллашдаги ҳуқуқий асослари.....	34
Хаёт фаолияти хавфсизлиги	37
Хулоса	41
Фойдаланилган адабиётлар	42
Иловалар	43

Кириш

“XX аср ажойиб илмий кашфиётлар асри, инсон Коинот сирлари қўйнига кириб бораётган аср, ахборот ва зоят улкан техникавий имкониятлар асри бўлди... .” [1].

И. А. Каримов

Ер юзида инсоният сониниг ортиб бориши, табиий истеъмол маҳсулотларига бўлган эҳтиёжнинг ошишига сабаб бўлади. Бу эса ўз навбатида яшаш учун курашнинг кучайишига сабаб бўлади. Бу кураш эса, инсонларни маълум бир манфаъат устида бирлашиб, гуруҳлар, доиралар, жамиятларни ташкил этишни вужудга келтиради. Бу гуруҳлар давлатлар ёки маълум сиёсий доиралар бўлишлиги ҳам мумкин. Шундай қилиб қилиб, мавжуд доиралар ва жамиятлар ўртасида ижобий ёки салбий муносабатлар юзага келади. Табиий ресурсларга бўлган талабнинг ортиши мавжуд гуруҳлар ўртасида иқтисодий тангликни юзага келтиради. Инсоният тарихи шунга гувоҳлик берадики, жамиятнинг биргина иқтисодий соҳада тараққиётга эришганлиги, унда моддий ҳаётнинг юқори савияда бўлиши, бу жамиятда кишилар учун фарқовон, бахтли ҳаётни таъминлаш, жамиятда барқарор тинчликни ўрнатиш учун етарли омил ҳисобланмайди. Балки жамиятда барча соҳаларнинг бирдек баркамол бўлмоғи, кишиларнинг моддий жиҳатдан етарли таъминланган бўлишлари билан бир қаторда маънавий жиҳатдан ҳам етук инсон бўлишлари ҳақиқий фарқовон ҳаёт, бахтли келажакни қўлга киритишни кафолатлайди.

Юртимизда мустақилликнинг дастлабки йиллариданоқ бу жиҳатларга катта эътибор бериб келинмоқда. Бугунги кунгача барча соҳаларда, жумладан, иқтисодий, сиёсий, маданиқй, таълим соҳаларида, шу билан бирга

мамлакатимизнинг ҳаққоний тарихини шакллантириш, буюк отағбоболаримизнинг юксак маънавий меъросларини қайта тиклаш, уларни халқимизга етказиш ҳамда баркамол авлодни тарбиялашда улардан кэнг фойдаланиш соҳаларида ҳам катта ишлар амалга оширилди. Шу боис Президентимиз И. А. Каримов 1998 йил 25 февралда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисида қилган нутқларида: **“Мана шу минбардан туриб жамоатчилигимизга, халқимизга қарата фахр билан айтмоқчиманки, собиқ Иттифоқ майдонида барча соҳаларда 1990 йилга нисбатан ўсишга, юксалишга эришган яккаю ягона давлат Ўзбекистондир”**[2], деб таъкидлаган эдилар.

Иқтисодий ривожланиш давлат тараққиётида етакчи ўринни эгаллайди. Зеро, Президентимиз И. А. Каримов айтганларидек, **“Сиёсий мустақиллик ривожланган, ўзаро мутаносиб, тўлақонли иқтисодиёт билан мустаҳкамланмас экан, у борғўғи қуруқ, баландпарвоз гаплар, сохта обрў орттириш воситасига айланиқб қолаверади”**[3]. Ўзбекистон Республикаси Президентимиз И. А. Каримов томонидан ишлаб чиқилган ўзининг мустақил тараққиёт йўлига асосланган ҳолда бозор иқтисодиётига тўла ишонч билан ўтиб бормоқда.

Мустақилликка эришганимиздан кейин юртимиз тарихи, халқимизнинг тили, маданияти, қадриятлари тарихини қайта тиклаш борасида кўплаб ишлар амалга оширилди. Ҳозирда Ўзбекистон деб аталувчи ҳудуд, яъни бизнинг Ватанимиз нафақат Шарқ, балки умумжаҳон сивилизатсияси бешиқларидан бири бўлганлигини бутун жаҳон тан олмоқда. Бу қадимий ва табаррук тупроқдан буюк алломалар, фозилу фузалолар, олиму уламолар, сиёсатчилар, саркардалар етишиб чиққан. Диний ва дунёвий илмларнинг асослари шу заминда шаклланган, сайқал топган.

Маълумки, Республикамиз фуқароларининг 60 фоизидан зиёдроғини ёшлар ташкил этади. Шунинг учун мустақиллигимизни мустаҳкамлашда, давлатимизнинг барқарор ривожланишсини таъминлашда ёш авлоднинг

таълимғтарбиясига катта аҳамият бериш муҳим ҳисобланади. Чунки ёшлар келажагимиз пойдеворларидир. Мустақилликнинг дастлабки йиллариданок ёшларга катта эътибор билан қаралмоқда. 2008 йил Президентимиз ташаббуси билан “Ёшлар йили” деб эълон қилинган эди. 2010 йилнинг “Баркамол авлод йили” деб номланиқши ҳам бу эътиборнинг изчил давом этаётганлигини тасдиқлади. Бинобарин, шу муносабат билан қабул қилинган Давлат дастурининг асосий вазифаси ҳам мамлакатимизда соғлом ва баркамол авлодни тарбиялаш, ёшларнинг ўз ижодий ва интеллектуал салоҳиятини рўёбга чиқаришлари учун кэнг шартғшароитларни юзага келтириш, мамлакатимиз йигитғқизларини ХХІ аср талабларига тўлиққ жавоб берадиган ҳар томонлама ривожланган шахслар этиб вояга этказишдан иборатдир. “Баркамол авлод давлат дастури” тўғрисидаги Қарорда ҳам бу хусусда таълим жараёнига янги ахборотғкоммуникация ва педагогик технологияларни, электрон дарсликлар, мултимедия воситаларини кэнг жорий этиш орқали мамлакатимиз мактабларида, касбғҳунар коллежлари, академик литсейлар ва олий ўқув юртларида ўқитиш сифатини тубдан яхшилаш, таълим муассасаларининг ўқувғлаборқатория базасини замонавий турдаги ўқув ва лаборқатория ускуналари, компьютер техникаси билан мустақкамлаш, шунингдек, ўқитувчилар ва мураббийлар меҳнатини моддий ҳҳамда маънавий рағбатлантириш бўйича самарали тизимни янада ривожлантириш борасида аниққ кўрсатмалар берилган. Бу жараёнлар Президентимизнинг ққуйидаги сўзларида ҳам ўз аксини топган:

“Биз фарқзандларимизнинг нафақат жисмоний ва маънавий соғлом ўсиши, балки уларнинг энг замонавий интеллектуал билимларга эга бўлган, уйғун ривожланган инсонлар бўлиб, ХХИ аср талабларига тўлиққ жавоб берадиган баркамол авлод бўлиб вояга етиши учун зарур барча имконият ва шароитларни яратишни ўз олдимизга мақсад ққилиб қўйганмиз.

...Ана шундай буюк вазифалар ва уларни амалга ошириш учун ажратилаётган маблағлар ҳақида гапирар эканмиз, эртанги кунимиз

учун, болаларимиз, фарқандларимизнинг бахти учун меҳнат ққилиш, фидойилик кўрсатиш – бу барчамизнинг муқаддас бурчимиздир”[4].

I БОБ. Web технологиянинг мамлакатимиз ҳозирги турмуш тарзидаги ўрни

1.1 Web тенологиянинг ҳозирги кунда турмуш тарзимизда тутган ўрни

XXI – аср ахборот ва фан техника глобаллашуви жараёнида ахборот технологияларига талаб кундан-кунга ортиб бормоқда. Замонавий компьютерлар дунёнинг барча жабаларини эгаллаб ўз ҳукумронлигини ўтказмода. Маълумки, ахборот технологиялар инсон фаолиятининг ҳамма жабхаларга кириб бориш жараёни борган сари ривожланиқб чуқурлашиб бормоқда. Умумий сони, юз миллиондан ошиб кетган, кэнг тарқалган шахсий компьютерлардан ташқари, ҳисоблаш тизимларининг махсус воситалари ҳам кўпайиб бормоқда. Бу турли-туман ҳисоблаш техникасидан фойдаланувчилар сони ҳам кўпайиб бормоқдаки, бунда икки қарама-қарши тендентсияни ривожланиқши кузатилмода. Бир томондан, ахборот технологиялари борган сари мураккаблашмода ва уларни қўллаш учун, ва уларни кейинги ривожланиқши учун жуда чуқур билимлар талаб қилинади. Бошқа томонда, фойдаланувчиларнинг компьютерлар билан мулоқати содалашмода. Компьютерлар ва ахборот тизимлари борган сари “дўстона” бўлиб бормоқда, ва ҳатто улар информатика ва ҳисоблаш техникаси соҳасида мутахассис бўлмаган одамлар учун ҳам тушунарли бўлиб бормоқда. Бу нарса, энг аввало фойдаланувчилар ва уларнинг дастурлари, ҳисоблаш техникаси билан махсус (тизимли) дастурий таъминот – оператцион тизим орқали мулоат қилганликлари учунгина юзага келди. Web технологиялар бу тармоқ орқали боғланиқш, Web сайтлар, Web дастурлар ва тармоқлар орқали боғланиқшдир. Тармоқ оператцион тизими ҳар қандай ҳисоблаш Тармоқининг асосини ташкил этади. Тармоқдаги ҳар бир компьютер маълум бир даражада автоном ҳисобланади, шунинг учун Тармоқ оператцион тизими остид кэнг

маънода маълумотлар алмашиш мақсадида ўзаро алоқа қилувчи ва ресурсларни битта қоида – протоколлар асосида тақсимлаб берувчи алоҳида компьютерлар оператцион тизимларининг йииндиси тушунилади. Тор маънода Тармоқ оператцион тизими – бу алоҳида компьютернинг унга Тармоқда ишлашни таъминлаб берувчи оператцион тизимидир. Охирги йиллар давомида универсал ахборотли маълумотлар базасининг концепсиясини ишлаб чишиш бўйича кўп уринишлар қилиндики, натижада ахборотни нафақат ер шарининг исталган нуқтасидан олиш балки ахборот сегментларининг бир-бири билан қулай алоқа йўллариغا эга бўлиш ва энг муҳим маълумотларни тезда топиш мумкин бўлди. 60-йилларда бу соҳада олиб борилган тадқиқотлар «ахборот дунёси» (docuverse = documentation + universe), тушунчасини тхудирдики у бутун ахборот фаолиятнинг қиёфасини тубдан ўзгартирди, шу жумладан таълим соҳасида ҳам. Лекин фақат ҳозирги нвбатдагина бу ғояни рўёбга чиарувчи ва бутун планета миқёсида унинг имконларини амалга оширувчи технология вужудга келди.

WWW - бу «World Wide Web» («Бутун олам тўғри») сўзининг исартмасидир. World Wide Web нинг расмий таърифи - жаҳон виртуал файл тизими - «хужжатларга универсал кириб боришни тақдим етишга йўналтирилган кэнг миёсдаги гипермедиа-муҳити» деб жаранглайди.

WWW Лойиҳаси 1989 йил бошларида Европа элементар зарралар физикаси лабораториясида (CERN) Женевада юзага чиқди. Лойиҳаниннг асосий мақсади - мутахассис бўлмаган фойдаланувчилар учун ахборот ресурсларидан «on-line» режимида мурожаат қилиб фойдаланиқшларига имконят яратиш. World Wide Web (WWW, W3) Лойиҳасининг натижаси бўлиб, тармоқ компьютерлари фойдаланувчиларга турли туман ахборотларга етарлича содда мурожаат ққилишни таъминлаш бўлди. WWW Лойиҳасида оммавий дастурли интерфейсни қўллаб, ахборотни яратиш ва кўриш жараёнини ўзгартирди. Ғоянинг маъноси - бутун дунё бўйлаб минглаб ахборот серверлари тартибсиз тақсимланган, Интернетга on-line режимида

уланган ҳар қандай машинаниқ серверга айлантириб ва уни ахборот билан тўлдиришдан иборат. Интернетга боғланган бундай сервердан ихтиёрий компьютер орқали у билан эркин тармоқли уланиқш ўрнатиб ва ундан ахборот олиш мумкин. Биринчи бўлиб, бундай сервер CERN да ташкил қилинди, ўша ерда WWW-технологияси стандартларини қўллаб қувватлаш ва ривожлантириш мақсадида The World Wide Web Consortium (yoki W3C) тузилди. WWW-сервер The W3C's Web сайт Интернетнинг WEB-технологиясини қўллаб қувватловчи ва бирлаштирувчи (интегрирующим) сервер ҳисобланади. Кейинчалик бу Лойиҳага Бошқа ташкилотлар ҳам ўшилди. WWW-технологиясининг ривожланиқшига (суперкомпьютерли иловалар миллий маркази - National Centre for Super-computing Applications - NCSA) катта ҳисса қўшди.

Ахборотли WWW-серверлари гиперматнли технология асосида ишлайди. Хужжатларни гиперматнда ёзиш учун махсус аммо жуда содда бўлган HTML (Hypertext Markup Language) тили ишлатилади, у шрифтларни Бошқариш, сатр бошлари, рангли иллюстратсиялар киритиш, товуш чиқаришни ва аниқматсияни қўллаб қувватловчи имкониятларни ўзига бириктирган. Тил стандарти математик формулалар билан ишлашни ҳам қўллаб қувватлайди. Гиперматн ҳақида тушунча. Гиперматн таши жиатдан оддий матндан шу билан фарқ қиладики, уларда, махсус шрифт ёки ранг билан сўз ёки бутун сатр қисмлари ажратилган ва уларнинг устида «мыш» маниқпуляторининг кўрсаткичи пайдо бўлса у тезда сезади. Матннинг бундай соаси устида кўрсаткич (стрелкача) пайдо бўлса у бошланиқч кўринишини ўзгартиради, масалан, ўлчага айланиқб олади. Бундай олатда «мыш» тугмасининг босқилиши қандайдир воқеаниқ юзага келтиради кўпинча кўриш дастури, ажратилган матн сатрига боғланган гиперматнли далил деб юритқилувчи янги хужжатни юклайди. Натижада фойдаланувчи бир бири билан иплар каби ўралган далиллар орқали ҳаракатланиқб, галмагал у ёки бу саҳифаниқ кўриш тартибини танлаш имкони туғилади. Агар бунда компьютер Интернет глобал тармоқига уланган бўлса, у ҳолда кўриш

сценариясига гиперматн протоколи ёки HTTP (Hyper Text Transfer Protocol) бўйича уларга мурожаат этиладиган бутун дунё ресурслари кириши мумкин. Айтилган гаплардан тушунарлики бу ресурслар хақида тасавурлар худди бутун олам тўғри каби экан. Мижоз ва сервернинг HTTP протоколи бўйича тармоқнинг узоклашган ресурслар билан ўзаро таъсири бетарафлик (нетривиал) характерда эканлиги сабабли, охириги фойдаланувчидан интерфейс орасида яширинган гиперматнли саҳифаларни кўриш дастурларида (браузер, инглизчадан browse - кўрмоқ), бошида Web да ишлаш катта муаммолар туғдирмайди.

Шундай қилиб, гиперматнни уни тайёрлаш учун тўла яроли бўлган оддий матн редактори билан тартибли (корректно) ақс еттириб бўлмайди. Махсус ишлаб чиқилган HTML гиперматнли белгилаш тили хужжатларнинг керакли элементларини нафақат матн майдонини ўшган ҳолда балки графиканиқ ҳам «сичқончага сезгирлик» соҳасида айлангиришга ёки гиперматнли далилга айлангиришга имкон беради. Бир қатор жиддий сабаблар мавжудки, улар бўйича бу тилда қуйида тўлиқ тўхтаб ўтамиз.

Маълумотни киритиш қулай бўлиши учун менюда махсус шакллар кўзда тутилган. Кўриш дастурлари нафақат WWW-серверларига балки Интернет нинг Бошқа хизматларига ҳам рухсат олишга имкон беради. Улар ёрдамида Gopher -серверларига сайёхат қилиш, WAIS -базасидан маълумот қидириш, FTP протоколи бўйича файл серверлардан файллар олиш мумкин. Тармоқ янгиликлари билан алмашиш протоколи Usenet NNTP қўллаб қувватланади.

WWW нинг бутун манфаъати гиперматнли хужжатлар яратиш, ва агар сизни бундай хужжатнинг қайси бир банди қизитирган бўлса у ҳолда керакли маълумотни олиш учун унга курсор билан «чертиш» етарлидир. ҳамда битта хужжатда Бошқа авторлар ёзган ёки Бошқа серверда жойлашган хужжатларга далил келтириш мумкин. WWW нинг Бошқа маълумотни узатиш ва қидирув воситаларидан асосий устунликларидан бири унинг - «кўпмуҳитлилигидир».

WWW да битта саҳифада бир пайтнинг ўзида ҳам матнни, ҳам тасвирни, ҳам товушни эшитиш ва аниқматсияни кўриш мумкин.

WWW - бу ҳозирги вақтда Интернетнинг энг оммабоп ва энг қизиқарли хизмат тури ҳамда, ахборотлар билан ишлашда энг оммабоп ва энг қулай бўлган восита ҳисобланади. Бугунги кунда Интернетда компьютар учун энг кўп тарқалган ном бўлиб WWW ҳисобланади. Интернетдаги маълумотлар оқимининг ярмидан кўпи WWW улушига тўғри келмода. Бугун WWW серверларининг етарлича аниқ мидорини аниқ баҳолаб бўлмасда лекин баъзи бир баҳоларга кўра улар 300 мингдан ортидир. WWW нинг ўсиш бориш тезлиги ҳатто Интернетнинг тармоқининг ўзига нисбатан ҳам жуда юқори. WWW мижоз-серверга асосланган аниқроғи, мижоз-серверлар принципи бўйича ишлайди: шундай серверлар тўплами мавжудки улар мижоз сўрови бўйича унга гипермедия хужжатни қайтаради. Гипермедия хужжати-бу турли қисмлардан тузилган хужжат бўлиб, маълумотлар турли хил кўринишда тақдим этилиб, унда ҳар бир элемент Бошқа хужжатга ёки унинг исмига далил бўлиши мумкин. Бу далиллар WWW даги хужжатларда шундай ташкил этилганки, Интернетнинг улкан глобал тармоқида ҳар бир ахборот ресурси бир хил маънода адреслаштирилади, ва шу пайтда сиз қўяётган хужжат, шу сервердаги Бошқа хужжатларга, ҳамда (ва умуман Интернет ресурсларига) Интернетнинг Бошқа компьютарларидаги хужжатларга далил қилишга қодирдир. Фойдаланувчи эса буни сезмайди ва Интернетнинг бутун ахборот маконида худди бир бутун макондагидек ишлайди. WWW да келтирилган далиллар нафақат WWW нинг ўзига хос бўлган хужжатларига, балки, Интернетнинг Бошқа хизмат ва ахборот ресурсларига таянади. WWW нинг кўпчилик дастур-мижозлари (browsers, навигаторлар) фақатгина бундай далилларни тушинибгина қолмай, балки қуйидаги хизматларнинг: ftp, gopher, Usenet тармоқ янгиликлари, электрон почта ва ҳақозо, дастур мижози ҳисобланади. Шундай қилиб, WWW нинг дастур воситалари Интернетнинг турли хил хизматлари учун универсал ҳисобланади, WWW ахборот тизимининг ўзи эса бирлаштирувчи вазифасини бажаради.

Интернет билан боғланиш турлари. Интернетга тармоқ адаптери ёки Бошқа тармоқ қурилмалари масалан модем ёки ISDN (Integrated Services Digital Network, хизмат кўрсатишни ўз ичига олган рақамли тармоқ) платалари ёрдамида уланиш амалга оширилади. Интернетда ахборотни узатиш тезлиги бит секундларда ифодаланади.

Интернет тугунининг узатиш тезлиги ундан маълумотлар ва сўровларнинг қанчалик тез ўтишини ва бу тугун бир ватқнинг ўзида анча сўровга хизмат кўрсата олишини аниқлайди. Агар бир нвбатдаги сўровлар сони керагидан ошиб кетса, у ҳолда кечикиш ва узқилишлар юзага келиши мумкин.

Арендадаги линиянинг узатиш тезлиги 56000бпс (Frame Relay) дан 45000000 бпс (T1 боғланиқш) оралиигача чегараланади. ISDN нинг коммутатсия линияси 128 000 бпс гача бўлган тезликни таъминлай олишга қодир.

Сўнги пайтда Интернетни шиддат билан ривожланиши ва унинг фойдаланувчилари сонини кундан-кунга ортиб бориши боис Интернетда турли йўналишда Web саҳифалар сони ҳам ортиб бормоқда. Интернет орқали савдо-соти ишларини олиб бориш , масофадан туриб университетларга ўқишга кириш ва нуфузли университетлар дипломини олиш ҳам мумкин. Турли провайдерлар нафақат фирма ва компаниқялар балки дунё бўйлаб миллати, дини ва тилидан қатий назар оддий фуқаролар учун ҳам интернетда ўз саҳифаларини жойлаштириш имкониятини таклиф этмода. Интернетда ўз саҳифангизни яратиш учун сиз албатта Web саҳифа яратиш технологияси ҳақида дастлабки тушунчага эга бўлишингиз лозим. Ушбу қўлланма билан танишиб чиқсангиз Web саҳифа яратиш усуллари ва унинг учун энг зарур бўлган - HTML - hyper text markup language (гиРНР ерматнлар белгилаш тили) ҳақида дастлабки маълумотга эга бўласиз. HTML - бу дастурлаш тили эмас, балки Web саҳифада матн, тасвир ва Бошқа маълумотларни қандай кўринишда жойлаштирилишини белгиловчи восита.

WEB САЙТ нима?

Агарда интернетда ишлаган бўлсангиз сиз интернет саҳифаси нима эканлигини кўргансиз.

Мисол қилиб HTTP://www. google. uz ёки HTTP://www. mail.uz каби саҳифалар булар ҳаммаси Интернет сителардир, уларни ҳар бир ойначаси бир Web саҳифадир.

ҳар бир интернет саҳифа HTML кўдлари орқали яратилади. HTML бу HyperText Markup Language. Бу дегани, бир дастурлаш тилидир.

URL нима?

URL бу Uniform Resource Locators, яъни бу ҳар бир сайтнинг номидир. Ҳар бир сайт номи ҳеч ерда қайтарилмайди ва Бошқа жойда ишлатилмайди. Бу қайтарилмас сите номидир. Мисол учун HTTP:// www.mail.uz фақатгина биттадир, Бошқа ҳеч қаерда шу номли сайт ҳосил қилиш мумкин эмасдир, ва очилмайди ҳам.

URL тўғрТ қисмдан иборатдир.

Протокол:// // ServerName: PortNumber /FileName

Протокол: бу HTTP протоколидир.

ServerName: mail.uz mail.uz

PortNumber: 80, агарда ҳеч нарса ёзилмаган бўлса, бу автоматик равишда 80 портдир.

FileName: Кўпинча кўрсатилмайди, сервернинг ишлашига боғлиқдир.

Web технологияга бўлган талаб кундан кунга ортиб бормоқда. Чунки қайси саҳани олмайлик, қайси корхона ёки фирмани олмайлик, ҳаммасининг Web сийти бор. Истаган фирма ёки ташкилот ҳақида маълумот олиш учун унинг сайтига мурожаат қилиш мумкин. Web технологияни янада ривожлантириш учун биз Web дастурчи, Web сайт яратувчи тенгдошларимизни кўпайтиришимиз керак албатта.

HTML ҳужжат тузилиши

HTML тили буйруқлари тэг (tag) деб аталувчи махсус элементлар ёрдамида берилади, яъни унинг асосини тэглр ташкил этади. Тэглр < > қавс орасида берқилиб, улар браузерда кўринмайди ва қулай кўринишга келтириш учун хизмат қилади. Одатда кўпчилик тэглр икки марта такрорланиб жуфти билан берилади, яъни « очилиб – ёпилади ». Масалан, < BODY>, </ BODY>.

HTML тили танасида ажратиб кўрсатиш учун тэглр катта ҳарфлар билан ёзилади ва < HTML > билан бошланиб </ HTML > билан тугайди. Бунда катта ва кичик ҳарфлар фарқланмайди.

Шунингдек HTML тили андозаси бўйича ҳужжатга < HEAD > ва <BODY> тэглрини киритиш тавсия этилади. Браузер HTML ҳужжатни ўқиганида, уларнинг борлиги ҳужжат бўлимларини аниқ кўрсатади. Агар улар бўлмаса ҳам браузер HTML ҳужжатни тўғри ўқийди, лекин ҳужжат бўлимлари бир-бирдан ажралиб турмайди.

HTML да дастурлаш тилларидан фойдаланиш

HTMLни ривожда DHTMLдан ташқари Internet саҳифаларини яратишда яна бир имконият – дастурлар ишчи ҳолатини сақлаб туриш имконияти пайдо бўлади. Унинг ёрдамида HTML ҳужжатга у ёки бу эффектларни (янги элементларни) киритиш мумкин. Бунинг учун Java дастурлаш тилидан фойдаланилади. Ҳозирда HTML ҳужжатларни ишлаб чиқишда Java амалий андоза бўлиб, у Internet амалий дастурларини яратиш учун қўлланилади. Унинг ёрдамида дастурлар ахборот серверлар ҳамда HTML ҳужжатлар учун ёзқилиши мумкин. У аРНР аратга (компьютерга) боғлиқ бўлмаган тил сифатида яратилганлиги унинг универсаллигини таъминлайди. Java IBM PC, Macintosh, Unix системали, яъни турли платформали компьютерларда бемалол ишлайверади. Табиийки, ҳозирча мавжуд браузер дастурлар уни тушунади.

1.2 Масаланинг қўйилиши ва мавзунинг долзарблиги

“Ўзбекистон – келажаги буюк давлат, деб таъкидламоқ учун барча асослар бор. Республикада ҳамма нарса: табиий бойликлар, унумдор ер, қудратли иқтисодий ва илмий техникавий, инсоний ва маънавий салоҳият мавжуд. Энг муҳим – бу диёрда меҳнатсевар ва истеъдодли халқ яшайди”-деб таъкидлаган эди мухтарам президентимиз Ислон Каримов.

Бу дунёнинг ўзи аслида моддийликдан иборат экан, барча мақсадлар ва интқилишлар мана шу моддий дунёнинг неъматини ва лаззатидан янада кўпроқ ва янада яхшироқ баҳраманд бўлишга қаратилган бўлади. Буни кимдир яхши еб-ичиш деб таърифласа, бошқаси яхши кийиниш деб билади. Яна кимдир ўзига ёққан жиҳатни танлайди. Бу фикрларнинг барчасининг замирида иқтисодий омил ётади ва айна пайтда у энг асосий ролни бажаради. Иқтисодсиз бу нарсаларни тасаввур қилишни ўзи мумкин эмас.

Инсон яратувчан ва гўзалликка интилувчан табиатга эга ққилиб яратилгандир. Шундай экан у ўз ҳаёти давомида ҳар доим ҳозирги ҳолатидан кўра яхшироқ яшашни, бу ҳаёт лаззатларидан янада кўпроқ баҳраманд бўлишни истади ва қўлидан келганиқча шунга интилади. Инсондаги бу интилиш, қизиқиш иқтисодий омилларнинг ҳаракатини тезлаштиради. Натижада унинг ўзи ҳам билмаган ҳолда мана шу йўлда бор куч-қувватини сарфлашга ҳаракат қилади. Бугунги бозор иқтисодиёти шароитида қайси бир соҳага қарамайлик, унинг таркибида иқтисод алоҳида ўрин эгаллайди. Шунини ҳисобга олган ҳолда нитернетдан фойдаланувчиларни иқтисодий янгиликлардан хабардор қилиб бориш, ҳамда юртимизда иқтисодиёт соҳасида амалга оширилаётган ислоҳотларни интернет саҳифаларида мунтазам равишда ёритиш ва аҳоли ҳамда жаҳон оммасини бу янгиликлар билан таништириб боришда мазкур биз яратган web саҳифа долзарб аҳамият касб этади.

II БОБ. Web технологиянинг яратилиш тартиби

2.1 Дастур алгоритмини ишлаб чиқиш

Алгоритм ҳозирги замон математикасининг энг кенг тушунчаларидан бири ҳисобланади. Алгоритм (алгорифм) сўзи ўрта асрларда пайдо бўлган бўлиб, буюк мутафаккир бобокалонимиз Ал-Хоразмийнинг (783—855) ишлари билан Европаликларнинг биринчи бор танишиши билан боғлиқдир. Бу ишлар уларда жуда чуқур таасурот қолдириб алгоритм (алгоритми) сўзининг келиб чиқишига сабаб бўлдики, ал-Хоразмий исмининг лотинча айтилишидир. У пайтларда бу сўз арабларда қўлланиладиган ўнлик санок тизими (системаси) ва бу санок тизимида ҳисоблаш усулини билдирар еди. Шунини таъкидлаш лозимки, Европаликлар томонидан араб санок тизимининг ал-Хоразмий ишлари орқали ўзлаштирилишига, кейинчалик ҳисоблаш усуллариининг ривожланишига катта туртки бўлган. Шундай қилиб, биз *алгоритм* дганда, берилган масалани ечиш учун маълум тартиб билан бажарилиши керак бўлган чекли сондаги буйруқлар кетма-кетлигини тушунамиз. Бирор соҳага тегишли масалани ечиш алгоритмини тузиш алгоритм тузувчидан шу соҳани мукҳаммал билган ҳолда, қўйилган масалани чуқур талил қилишни талаб қилади. Бунда масалани ечиш учун керак бўлган ишларнинг режасини туза билиш муҳим аҳамиятга эга. Шунингдек, масалани ечишда иштирок этадиган объектларнинг қайсилари бошланғич маълумот ва қайсилари натижаллигини аниқлаш, улар ўртасидаги ўзаро боғланишни аниқ ва тўла кўрсата билиш, ёки дастур (программа) тузувчилар тили билан айтганда, масаланинг маълумотлар моделини бериш лозим.

Берилган масала алгоритмини ёзишнинг турли усуллари мавжуд бўлиб, улар қаторига сўз билан, блоктар (блоксхема) шаклида, формулалар, операторлар ёрдамида, алгоритмик ёки дастурлаш тилларида ёзиш ва ҳҳоказоларни киритиш мумкин.

Энди бирор усулда тузилган алгоритмнинг айрим хоссалари ва алгоритмга қўйилган баъзи бир талабларни кўриб чиқайлик.

1. Алгоритм ҳар доим тўлиқ бир қийматлидир, яъни уни бир хил бошланғич қийматлар билан кўп марта қўллаш ҳар доим бир хил натижа беради.
2. Алгоритм биргина масалани ечиш қондаси бўлиб қолмай, балки турли туман бошланғич шартлар асосида маълум турдаги масалалар тўпламини ечиш йўлидир.
3. Алгоритмни қўллаш натижасида чекли рақамдан кейин натижага эришамиз ёки масаланинг ечимга эга эмаслиги ҳақидаги маълумотга эга бўламиз. Юқорида келтирилган хоссаларни ҳар бир ижрочи ўзи тузган бирор масаланинг алгоритмидан фойдаланиб текшириб кўриши мумкин. Масалан:

$$ax^2 + bx + c = 0$$

квадрат тенгламани ечиш алгоритми учун юқорида санаб ўтилган алгоритмнинг хоссаларини қуйидагича текшириб кўриш мумкин. Агар квадрат тенгламани ечиш алгоритми бирор усулда яратилган бўлса, биз ижрочига бу алгоритм қайси масалани ечиш алгоритми эканлигини айтмасдан a , b , c ларнинг аниқ қийматлари учун бажаришни топширсак, у натижага эришади ва бу натижа квадрат тенгламанинг ечими бўлади. Демак, алгоритмни ижро етиш алгоритм яратувчисига болиқ эмас. Худди шунингдек, a , b , c ларга ҳар доим бир хил қийматлар берсак, алгоритм ҳар доим бир хил натижа беради, яъни тўлиқдир. Яратилган бу алгоритм фақатгина битта квадрат тенгламани ечиш алгоритми бўлиб қолмай, балки a, b, c ларнинг мумкин бўлган барча қийматлари учун натижа ҳосил қилади, бинобарин, у шу турдаги барча квадрат тенгламаларнинг ечиш алгоритми

бўлади. Алгоритмнинг охири хоссаси ўз-ўзидан бажарилади, яъни квадрат тенгламани ечиш албатта чекли рақамда амалга оширилади.

Маршрут танлаш алгоритми:

2.2 РНР дастури ҳақида. Дастурни яратиш учун техник воситалар

РНР1995 йили, Расмус Лердорф Перл/ CGI

да интернет саҳифасига кирганларнинг қанчалигини ҳисобловчи кичик бир дастур ҳосил қилди.

Ўша навбатда бундай ишларни бажарувчи ҳеч қандай дастур

бўлмаган, шунинг учун унга жуда

ҳам кўп хатлар келиб, уни қандай яратганлигини сўраб суриштиришни бошлашган. Шунда Лердорф ўзининг бу кичик дастурини, яъни РНР

(Personal Home Page yoki Hypertext

Processor) ни текинга тарқатишни бошлаган.

Бу тез тарқалиб, жуда кўп қўлланила бошланганини кўрган Лердорф РНР

ни ишини, яъни хусусиятларини, қўшимча командаларини кенгайтиришни бошлади. Вақти келиб Перл унинг учун камлик

қилиб у бу дастурни C дастурлаш тилида ёзишни бошлади, ва РНР

ни ишлаб чиқаришда бутун дунё дастурлари қатнаша бошлашди.

1997 йили РНР 3.0 чиқди, ва бутун дунё бўйича 50 000

дан ортиқ инсонлар шу дастурни ишлатишни бошлаган эди.

1999 йилга келиб эса, РНР ишлатувчилар сони 1 000 000 дан ортиб кетди.

Бу РНР тарихининг кичик бир қисми эди.

РНР ёки HTML?

РНР HTML кодининг ичига

қилиши ҳам мумкиндир. Яни худди HTML командалари ва орасида

қандайдир бошқа кодлар учраши мумкиндир, мана бу каби:

<HTML>

<title> <? print “hello World”; ?></ title >

</HTML>

Агарда сиз шу саҳифани индек.РНР

деб сақлаб Интернет браузер билан қарасангиз сизнинг Саҳифа боши “
hello World” бўлади. Лекин РНР

саҳифаларнинг кўрсатиши учун сизда Apache Сервер РНР

модул билан ёки IIS РНР модуле билан бирга бўлиши керак.

Apache энг яхши ва тез ишлайдиган Linux ёки Unix

системаларига қўйилгандир, лекин агарда сизга Windows XP ёки NT

ёкса, унда уларга ҳам қўйиб текширишингиз мумкиндир.

Apache серверни сиз HTTP://www.

Apache.org саҳифасидан олишингиз мумкиндир.

Агарда сиз маълумотлар баъзаси билан ишламоқчи бўлсангиз унда сизга MySQL
QL ҳам керак бўлади, уни сиз HTTP://www.

mysql.com дан топишингиз мумкиндир.

РНРмодулларни эса сиз HTTP://www.

php.net саҳифасидан олиб ўрнатишингиз мумкиндир.

Юқоридаги дастурларни ўрнатгандан сўнг сиз РНР саҳифалари билан ишлаш
ни бошлашингиз мумкиндир. Бу дастурларни ўрнатишни ўргатиш бу китобда
кўрсатилмайди, буларнинг ҳаммаси бошқа китобимизда ёритиб ўтилади ва б
у китоб сизга фақатгина РНРсаҳифалари билан ишлашни, яратишни бош қис
мини, яъни кириш қисминигина ўргатиб ўтишни ўз зиммасига олади.

Агарда сиз юқоридаги дастур қўйиб бўлган бўлсангиз унда келинг кичкина

РНР саҳифасини ёзамиз.

<?

```
$site_title="PHP kitobi";

$author="Sandjar Alimov";

?>

<html>

<head>

<title><? print $site_title; ?></title>

</head>

<body>

<?

print date("F d. Y");

print "<br> Salomlar sanga $author";

?>

</body>

</html>
```

ва сизнинг ойнангизга қуйидаги чиқади

PHP ва Web саҳифаларни динамик шаклда яратиш

Саҳифа шаблонини яратиш.

Яни бу ерда биз олдиндан қандайдир саҳифани шаблонини яратамиз, ва кейинчалик шуни ишлатган ҳолда ҳар хил инфоформатсияларни шу шаблон орқали чиқарамиз.

include() файлимиз ичига бошқа файлни ўқиш, биз бу функцияни юқоридаги мавзуларда ҳам кўриб ўтганмиз. include_once()

Айнан include кабидир, аммо фарқи шундаки агарда дастурмизниг қайсидир жойида биз олдиндан очган бўлсак шу файлни унда қайта қўшмайди.

require() айнан include кабидир, фақат фарқи шундаки агарда дастурмизда қандайдир текшириш (if) бўлса ва агарда текширишнинг ичида тўғри бўлганда қўшгин десак, ва текшириш нотўғри бўлса ҳам файлни қўшади.

Мисол:

```
if (some_condition):
```

```
require('test.php');
```

```
else:
```

```
print "No result";
```

```
endif;
```

bu yerda some_condition FALSE bo'lsa ham test.php faylimizga qo'shiladi.

Boshqa bir misol:

user.tpl fayli

```
<?
```

```
$site_name="PHP tutor";
```

```
$email="uzinfo@inbox.ru";
```

```
$name="Sinch";
```

```
?>
```

index.php fayli

```
<? require ('user.tpl') ?>
```

```
<HTML>
```

```
<HEAD>
```

```
<title><?print $site_name?></title>
```

```
</HEAD>
```

PHP Davrasida kitobi Open Source

```
<body>
```

```
<?
```

```
print "Welcome to $site_name. For some questions sent to <a href=\`"mailto:$email\n`">$name</a>";
```

```
?>
```

```
</body>
```

```
</HTML>
```

шунда user.tpl'дан маълумот ўқилади ва саҳифа ичида улардан фойдаланилад и.

```
require_once()
```

Айнан include_once кабидир фарқи require ва include орасидаги фарқидир.

Келинг бир кичик мисолда шуларни ҳаммасини кўриб чиқайлик.

Fayl site.tpl

```
<?
```

```
$site_name="PHP Darslari";
```

```
$site_email="uzinfo@inbox.ru";
```

```
$site_path="http://uzinfo.php0h.com";
```

```
function show_header($site_name){
```

```
?>
```

```
<html>
```

```
<head>
```

```
<title><? print $site_name ?> </title>
```

```
</head>
```

```
<body>
```

Bu sahifa boshidir.

```
<hr>
```

```
<?
```

```
}
```

```
function show_footer(){
```

```
?>
```

```
<hr>
```

Bu tugashi

```
</body>
```

```
</html>
```

```
<?
```

```
}
```

```
?>
```

fayl test.php

```
<?
```

```
include ("site.tpl");
```

```
show_header($site_name);
```

```
show_footer();
```

```
?>
```

Агарда шуни ишлатсангиз ойнангизда қуйидагича саҳифа очилиши керак. Бу саҳифа бошидир. Бу тугаши

мана шу каби сиз олдиндан шаблонларни таёрлаб олиб, кейинчалик ўзгартир иш орқали ойнага саҳифаларни чиқаришингиз мумкиндир.

Агарда ҳар куни саҳифа ўзгариши керак бўлса мисол учун янгиликларни шун да сиз фақатгина шаблон

ясайсиз ва олган маълумотни эса сиз файлдан ўқиб олишингиз мумкин.

Келинг мавзунини ёпишдан олдин кичик бир проект қилайлик, яъни янгиликлар саҳифасини яратайлик ва бизнинг кейинчалик қиладиган ишимиз фақатгина битта файлинг ичига маълумотни тўлдириш бўлсин. Олган ишни эса PHP дастур қилсин. Мана шу каби ойнамизга чиқади.

Database (Маълумотлар базаси билан ишлаш)

Бу мавзуйимизда биз databasesлар билан ишлашни кўриб чиқамиз, яъни MySQL, MS Access, MS SQL, ва шу каби бошқа базалар билан.

Бу мавзуда сизни SQL

тилини биласиз деб оламиз ва бу ерда сизга SQL тилини ўргатмаймиз, чунки бу китоб фақатгина PHP ҳақидадир.

Биз бу ерда MS SQL маълумотлар базаси билан ишлашни кўрамиз.

mysql_connect() функция MySQL серверига боғланиш учун ишлатилади.

Улангандан кейин эса керакли базани танлашингиз мумкин.

```
Int mysql_connect (string host [:port] [, string login] [, string passowrd])
```

МИСОЛ:

```
@mysql_connect("localhost", "user", "user") or die ("Could not connect to MySQL server!");
```

```
<?
```

```
$link=@mysql_connect("localhost", "user", "user") or die ("Could not connect to server!"); ?>
```

Cookies

Cookies.Бу интернетнинг сизга берадиган қўшимча асбоби, яъни қўшимча хусусиятидир. Кўп инсонлар **cookies**

нима эканлигини билмайди ва уларни ишлатмайди. Агарда сиз саҳифангиз ҳар бир кирган инсон учун, унга ёққан рангларда ёки кўринишда яратмоқчи бўлсангиз, унда **cookies**

сиз учун энг керакли ва энг кучли асбоб бўла олади. Агарда сиз, кирган инсоннинг исмини сўрасангиз ва уни **cookies**

орқали ёзиб

қўйсангиз унда шу инсон саҳифангизга қайта кирганида, мисол учун сиз “Салом Мр. Деамон” деб кутиб олишингиз мумкин. Бу жуда ҳам яхши ва қулай воситадир. Ёки ранглар, саҳифа ранглари инсонга кўра ўзгартириш. Кирган инсон биринчи мартабада ўзига ёққан рангларни танлайди ва кейинги килиришида шу ранглар саҳифангиз кўринишда бўлади.

Cookies ҳар бир саҳифа учун алоҳида бўлади ва фақатгина битта ўзини коди билан ёзилади.

Шу кўд орқали интернет сервер сизни кимлигингизни билади ва сизга мос ўзгартиришларни киритиб саҳифани кўрсатиб беради. Сиз **cookies**

ни `setcookie` функцияси орқали ёзишингиз мумкин.

Мана шу билан биз бошловчилар учун ёзилган РНР китобимизни тугатдик.

Лекин бу дегани PHP

нинг ҳамма функция ва командаларини кўриб чиқдик дегани эмас, биз кўриб чиқмаган яна командалар ва функциялар бор.

Дастурни яратиш учун техник воситалар: PENTIUM 4 компьютери, клавиатура, мишка(сичқонча) , процессор(тизимли блок) керак бўлади. Сўнг компьютерга PHP дастури ўрнатилади ва уни ишга тушириш учун Denwer ишга туширилади. Фойдаланувчи ушбу дастурдан фойдаланиши учун дискда жойлашган Denwer дастурни ишга туширади. Сўнг бирор бир интернет дастури ((Opera Internet Browser, Internet Explorer, Mozilla Firefox) дан дастур йўли орқали очилади. Дастур йўли Localhost/иқтисод деб номланади. Шу тарика дастурдан фойдаланиш мумкин.

2.3 Яратилган тизимнинг иқтисодий самарадорлиги

Яратилган тизимнинг иқтисодий самарадорлиги: иқтисодий самарадорлик ўзи икки хил бўлади. Биринчиси: пул қиймати, иккинчиси: мавҳумий қилинган ишни бирор бир тизимни самарадорлиги тушинилиди. Бу ерда Web дастурнинг самарадорлиги хусусида гап кетаяпти, яъни қилинган дастурнинг иқтисодга қай даражада самара бериши, улар учун қандай қулайликлар, енгилликлар яратилиши тўғрисида боради. Ушбу дастур иқтисодий объект сифатида қаралса, мисол учун бошқариш тизими:

Иқтисодий объект тизим сифатида, бошқариш тизими.

Иқтисодий объектни тизим сифатида кўрадиган бўлсак, у ҳам қуйидаги унсурлардан ташкил топган бўлади:

- Бошқарувчи субъект;
- Бошқарилувчи объект.

Бу унсурлар ўртасидаги алоқа ҳам катта аҳамиятга эга. Иқтисодий объект деб ишлаб чиқариш корхонасини олсак (акционерлик жамияти, фирмалар, кичик корхоналар ва ҳўказо), бошқарувчи субъектга бу ишлаб

чиқариш корхоналарининг рахбар органлари, бўлинмалари киради (директор, бўлим бошлиқлари, уларнинг бўлинмалари ва ҳоказо). Бошқарилувчи объектга эса корхона цехлари, ишлаб чиқариш бўлимлари мисол бўлади. Агар бошқарувчи субъектдан маълум бир маълумот бошқарилувчи объектга борса, бу алоқа **“тўғри алоқа”** дейилади. Корхона миқёсида бунга режа ва турли хил кўрсатмалар мисол бўлиши мумкин. Агар аксинча, маълумотлар Бошқарилувчи объектдан Бошқариш субъектига борса, **“тескари алоқа”** дейилади. Бунга ишлаб чиқарилган маҳсулотлар миқдори ва ҳоказо мисол бўла олади.

Бошқариш тизими кишиларнинг моддий дунёда бирон бир жараёни ташкил этиш соҳасидаги муайян мақсадга қаратилган фаолиятдир. Бошқариш тизими ишлаши учун зарур бўлган шарт-шароитлар куйидагилардан иборат:

1. Бошқариш объектларининг мавжудлиги.
2. Мазкур объект фаолиятининг мақсади маълум бўлиши.
3. Бошқариш тизими мустақил ҳаракат қилиши учун муайян хусусиятларга эга бўлиши.
4. Бошқарувчи субъектнинг бошқарилувчи объект ҳақида тўлиқ маълумотларга эга бўлиши.

Бу дастурнинг асосий иқтисодий самарадорлиги шундаки, бу Web дастур иқтисодий тизим яратишда ёрдам беришдир. Шу дастур орқали иқтисодниг исталган тизимига ўтиш имкониятига эга бўлинади. Яъни дастурда мавжуд тизимларнинг бир-биридан фари ва афзаллик жиҳатлари ҳамда қулайликлари кўрсатилган бўлади. Албатта бу иқтисодий соҳада қулайликлар яратиш учун инсонларнинг вақтларини тежаш ва самарали фойдаланишдан иборатдир. Дастурни яратишдан мақсад ҳам шунда.

III БОБ. Web технологиянинг амалиётда қўлланиши

3.1 Web дастурни амалиётда қўлланиш шароитлари

Техника асри бўлган ҳозирги XXI асрда ҳар бир соҳада ишни бошлаш ва уни бошқаришни компьютерсиз тасаввур қилиш қийин. Замонамизнинг саводхон кишиси бўлиши учун, ахборот технологияларини пухта ва мукамал эгалламоғи лозим. Ҳар бир мутахассис, қайси соҳада фаолият кўрсатишидан қатъий назар, ўз вазифасини замон талаби даражасида бажариши учун ахборотни ишлаб чиарувчи воситалар ва уларни ишлатиш услубиятини билиш ва ишлаш кўникмаларига эга бўлиши лозим. Дастурдан фойдаланиш учун фойдаланадиган компьютер замон талабига жавоб бериши керак. У қандай бўлади? Шу ҳақда тўхталиб ўтамиз.

Ҳозирда хилма-хил замонавий компьютерлар инсонга холис хизмат қилмода. Уларнинг ташқи кўринишлари ҳам турлича. Лекин уларни ташкил етувчи ққурилмалар, (яъни РНР аппарати таъминоти) билан яқиндан танишсак, турли туркумдаги машиналардаги ққурилмаларда ўхшашлик борлигини кўрамиз. Ҳар қандай компьютер РНР аппарати таъминоти, асосий ва қўшимча ққурилмалардан ташкил топган. Асосий ққурилмалар компьютер ишлашини таъминласа, қўшимча ққурилмалар компьютер билан ишлаш имкониятини кенгайтиради.

Шахсий компьютернинг асосий ққурилмалари

Асосий ққурилмаларга система блоки, монитор ва клавиатура киради. Қўшимча ққурилмаларга "сичқонча" манипулятори, принтер, плоттер, сканер, нурли перо ва бошқалар мисол бўлади. Система блокани асосий хотира, процессор ва электрон схема ташкил этади. Асосий хотира ўз навбатида тезкор хотира ққурилмаси (ТХ) ва доимий хотира ққурилмасидан (ДХ) иборат. Тезкор хотира ққурилмасида компьютерга киритиладиган ва унинг иш жараёни давомида ҳосил бўлувчи барча ахборотлар ва маълумотларни ишлаш учун зарур бўладиган дастурлар вақтинча сақланади.

Чунки, тезкор хотира қурилмасида сақланиқб турган маълумотлар компьютерлар электр манбаъдан узилганда ёки қайта юкланган навбатда ўчиб кетади. Тезкор хотира қурилмаси регистрлардан ташкил топган.

Регистр – маълумотларни иккилик шаклида вақтинчалик сақлаб туриш учун мўлжалланган қурилма. Ҳар бир регистр ўз навбатида триггерлардан ташкил топади. Триггер митти конденсатор бўлиб, у электр токи билан зарядланган ҳолда - "1", зарядланмаган олатда "0" ни ифодалайди. Регистрдаги триггерларнинг миқдори компьютернинг неча разрядли эканини белгилайди. Регистрлар уячалар (ячейкалар) деб ҳам юритилади. Уячаларнинг ҳар бир разрядида бир бит ахборот жойлашади, яъни 0 ёки 1. 8 бит ахборот бирлашганда 1 байт мидордаги ахборотни ҳосил қилади. ҳар бир байт ўз тартиб рақамига, яъни адресига эга бўлади. Уячанинг сифими машина сўзи узунлигини белгилаб беради. Машина сўзининг узунлиги байтларда ўлчанади. Машина сўзининг узунлиги 2, 4, 8 байтга тенг бўлиши мумкин. Демак, кетма-кет жойлашган икки, тўрт ёки саккиз байт бирлашиб битта машина сўзини ташкил этиши мумкин экан. Ҳар бир хотира уячаси ҳам ўз адресига эга, у эса шу уячадаги бошланғич байт адреси билан ифодаланади. Тезкор хотира қурилмасининг бошқача номи - - RAM (Random Access Memoгу - танлов бўйича истаган исмига ўтиш мумкин бўлган хотира), чунки ундаги бор, истаган адресли уячага тўғридан-тўғри ўтиш имконияти мавжуд.

Тезкор хотира қурилмасининг бир қисмида компьютер экранидаги жорий тасвирга мос келувчи маълумотлар сақланади, уни шартли равишда видеохотира деб юритилади. Агар тезкор хотирани IBM PC русумидаги компьютерлар учун олсак, у қуйидагича тақсимланади: дастлабки 640 Кбайти фойдаланувчи дастурлари ва маълумотлар учун, 1 Мбайтгача бўлган қисми системали фойдаланиш учун. Доимий хотира қурилмасида компьютер ишлаган пайтда ёзилган ахборот ўзгармасдан доим сақланади. Унда одатда, компьютернинг ҳар ёқилишида унинг барча асосий қурилмаларининг созлигини текширувчи дастурлар, дискюритувчи, монитор, клавиатура

қурилмаларининг ишини бошқарувчи дастурлар, операцион система дискнинг қайси жойида жойлашганлиги ҳақидаги ахборотлар жойлашган бўлади.

Процессор - компьютернинг асосий қурилмаси. Процессор арифметик ва мантикий амаллар бажаради, хотира билан боғланади ва барча маҳаллий қурилмаларнинг ишини бошқаради. Процессорнинг асосий иши тезкор хотира қурилмасида жойлашган дастурдан навбатдаги буйруқни ўқиш ва бажариш, натижани ёзиб қўйиш ҳамда кейинги бажариладиган буйруқни аниқлашдан иборат такрорланувчи жараён. Дастур - компьютер бажариши лозим бўлган буйруқ ва кўрсатмаларининг изчил кетма-кетлиги. Бундан ташқари процессор дастур мазмунидаги бошқаришни амалга ошириш, маълумотларни зарур жойдан ўқиш, лозим жойга ёзиш, керак жойга узатиш бошқа қурилмаларнинг изланишини мувофиқлаштириш вазифасини ҳам бажаради. Демак, процессор берилган дастур ва зарур маълумотлар асосида одам аралашувисиз компьютернинг автоматик ишлашини таъминловчи қурилма экан. Замонавий компьютерларда процессор вазифасини микропроцессор, яъни ўта катта интеграл схемалар бажармоқда, у 10 мм квадратдан ҳам кичик юзада жойлашган ягона ярим ўтказгичли кристалда (кремний ёки германий) жойлашган миллионлаб митти транзисторлардан ташкил топади. Мисол сифатида кўрадиган бўлсак, Intel Pentium Pro микропроцессори ўз ичида 5,5 миллиондан ортиқ транзисторларни сақлайди. Процессорнинг иш унумдорлиги унинг тезлиги (тактли частота) ва разрядлар сони билан белгиланади. Тезлик процессорни 1 секундда бажарган амаллар миқдори билан белгиланади ва Gs билан ифодаланади. Масалан, i8086 процессори 10 MGs (секундига 10 миллион амал) тезликка эга бўлса Pentium процессори учун бу кўрсаткич 850 MGsga тенг. Процессорнинг разрядлари сони унинг бир ватқнинг ўзида бараварига ишлаш мумкин бўлган битлар миқдори билан аниқланади. Ҳозирги кунда 8, 16, 32, 64, 128 разрядли прссессорлар кенг қўлланмода. Процессорнинг тезлигини ошириш учун ҳозирги навбатда кеш-хотира, турли математик ампроцессорлар каби

воситалардан фойдаланиш йўлга қўйилган. Компьютер қурилмалари орасидаги ахборот алмашинуви система магистралаи - шиналар (електр симларининг боламлари) кўмагида амалга оширилади. Шинадаги симлар компьютернинг ҳамма қурилмаларига параллел ҳолда уланади. Компьютер иши учун уч хил шина хизмат кўрсатади: берилганлар (берилган малумотлар) шинаси, адреслар шинаси, бошқариш шинаси. Боғламдаги симларнинг миқдори, шинанинг разрядлари сонини белгилайди. Аниқ процессорга мос $i80386$, $16/32$ ёзуви, ушбу процессор 16 разрядли берилганлар шинаси ва 32 разрядли адреслар шинасига эга эканлигини, яъни бир вақтнинг ўзида 16 бит ахборот ва $2^{32} = 4$ Гбайт ҳажмдаги адреслар (адреслар соҳаси) билан ишлаш имкониятини мавжудлигини билдиради. Процессор ва асосий хотира компьютернинг система блоки ичидаги асосий платада жойлашади. Унга дискюритувчи, принтер каби ўшимча қурилмаларни улаш учун контроллерлардан, яъни махсус платалардан фойдаланилади. Улар она платадаги махсус қурилмаларга жойланади, портлар деб юритилувчи иккинчи учларига қўшимча қурилмалар бевосита уланади.

Маълумотларни киритиш - чиқариш қурилмалари. Компьютерга турли шаклдаги ахборотларни киритиш ёки чиқариш учун хизмат қилувчи қурилмаларни маълумотларни киритиш - чиқариш қурилмалари (МКЧ) деб юритилади. Уларни баъзида маҳаллий қурилмалар деб ҳам атайдилар. Энг асосий маълумотларни киритиш - чиқариш қурилмалари, сафига монитор (дисплей), клавиатура ва дискюритувчи қурилмалари киради. Компьютерга турли шаклдаги ахборотлар киритишнинг йўлларида бири клавиатурада жойлашган тугмалар кўмагида амалга оширилади. Аниқ бир тугмани ёки тугмалар бирикмасини босилишига айнан мос иккилик кодни киритилишига олиб келади. Бунинг боиси шифрловчи деб юритиладиган - микросхема маълум бир тугма босилишида ҳосил бўладиган сигнални иккилик кодга айлантириб беради. Монитор компьютернинг иш жараёнида вужудга келадиган ахборотларнинг зарур қисмини экранда ёритиб беришни

таъминлайди. Монитор матн ёки график режимда ишлайди. Матн режимда экран белги ўринлари деб юритилувчи алоҳида қисмларга бўлинади. График режимда экран пиксел деб аталувчи нуқталар тўпламидан ташкил топади. Иккала режимда ҳам белги ёки пикселнинг ранглари, фоннинг ранги, равшанлиги ва бошқа параметрлар ҳақидаги маълумотлар видеохотирада сақланади. Монитордаги пикселларнинг умумий миқдори мониторнинг имкон даражаси, деб аталади.

Дискюритувчи – дискларни айлантиришга хизмат қилувчи мотор мосламаси ҳамда уларга маълумот ёзиш ва ўқиш магнит бошчасидан ташкил топувчи қурилма. Дисклар асосан учга бўлинади: эгилувчан диск, қаттиқ диск (винчестер) ҳамда компакт диск (CD ROM - Compact - Disk - Read Only Memory). Эгилувчан диск ва қаттиқ дискларга ахборотлар секторларга бўлинган халқасимон йўлчалар бўйлаб ёзилади. Дисклар темир моддасини сақловчи қотишмадан тайёрланиб уларнинг магнитланган қисми бирларни, олган қисмлари эса нолларни ифодалайди. Сектор ва йўлчалар ўз тартиб рақамларига эга бўлиб, ҳар бир секторнинг сифими 0.5 Кбайт ни ташкил этади. Эгилувчан диск асосан икки хил бўлиб улар диаметрларининг узунликлари билан фарқланади (3,5 дюймли- 98мм, 5,25 дюймли - 133 мм). Эгилувчан диск уни химоя қилувчи махсус қаттиқ пластик қутиларида сақланади. Дискнинг сифими йўлчаларнинг зичлиги ва унинг ишчи томонлари сонига болиқ. Зичликларнинг бир каррали (SD - Single Density), икки каррали (DD- Double Density), тўрт каррали (QD-Quadruply Density) ва юқори даражали (HD-High Density) хиллари мавжуд. Дискнинг фақат бир томонидан фойдаланиш мумкин бўлса, у - SS - Single Sided белги билан ва дискнинг, икки томонини ишлатиш имконияти бўлса - DS - Double Sided белгилари билан тамғаланади. Масалан, DS/HD хилдаги 3.5 дюймли дискнинг ахборот сифими 1.44 Мбайт ни, 5.25 дюймли диск учун эса 1.2 Мбайт ни ташкил этади. Винчестерлар компьютернинг ичида жойлашган бўлиб, унинг ҳажми бир неча Гбайтгача боради. Винчестер деганда цилиндрсимон шаклидаги махсус герметик идишга жойлаштирилган бир

Ўққа мустаҳкамланган устма-уст жойлашган дискларнинг мажмуини тушунилади. Компьютер ичида бирданига бир неча винчестерлар жойлашиши ҳам мумкин. Компакт дискларнинг ахборот сиғими ўрта ҳисобда 640 Мбайт ни ташкил этади. Ундаги ахборотларни ёзиш йўлчалари спиралсимон шаклда бўлиб, маълумотларни ўқиш ва ёзиш лазер нури кўмагида амалга оширилади. Компакт дисклар олтин ёки алюминий қотишмаларидан тайёрланиб, доирасимон пластик ичига жойланган ҳолатда бўлади. Компакт дисклар билан ишлашга мўлжалланган дискдоннинг вазифаси ҳам оддий дискдонниқига ўхшаш аммо иш принципи магнитланишга эмас, балки лазер нуридан фойдаланишга асосланган. Компакт дискнинг зарур қисмлари нур бериб қизитиб бўрттирилади. Компакт дисклар билан ишлашга мўлжалланган дискдон ичида кичик кувватда берилган нур компакт дискнинг бўртиб чиққан қисмларига бориб урилиб аксланади. Нурнинг аксланиб қайтгани ҳақидаги сигнал бирларни, тескариси эса нолларни ифодалайди. Ҳозирги даврда сиғими 10 Гбайтгача борадиган компакт дискларни ишлаб чиқиш йўлга қўйилмода. Компакт дискларда ахборот сақлаш қулай бўлсада, унинг иш тезлиги винчестерниқига қараганда секинدير. Ушбу дискларнинг диаметрлари ҳам 5.25 ёки 3.5 дюймлик бўлади. Магнит дискларнинг янги хилларига мисол сифатида магнитооптик дискларни келтиришимиз мумкин. Бу дискларни яратишда магнит ва оптик технологиянинг ютулари бирлашган. Магнитооптик дискларнинг устунлиги уларнинг сиғимларининг катталиги, олиб юриш мумкинлиги, иш тезлигининг катталигидир. Демак, худди шу диаметрли эгилувчан дискларга қараганда ўртача олганда уларнинг сиғимлари ҳажми 300, ахборотларни ўқиш ёки ёзиш тезлиги эса 10 баробардан ҳам ортиқ каттадир. Шахсий компьютердан фойдаланувчининг хонаси, стол, стули, хона ёруғлиги унинг ранги ва компьютердан фойдаланиш қоидасига риоя қилиши лозим.

Компьютердан сақланишнинг 12 усули:

Олиб борилган тадқиқотлар шу нарсдан далолат бераяптики, компьютер билан мулоқотда бўлинганда кўриш жараёнига бўлган салбий таъсир кўпроқ намоён бўлар экан. Кўп йиллик тажриба шуни кўрсатаптики энг муҳими, кўзни дам олдириш экан. Таклиф этилаётган машқлар кўз мускулларини таранглигини бўшаштириб, янги куч бағишлайди.

1-машқ. Компьютер олдида ўзингизга қулай ҳолатни белгиланг:

- ўзингизни таранглашмай бўш тутинг;
- шошмасдан елкангизни ростланг;
- кўзни юмиб, жуда оҳиста киприкларингизни бирлаштиринг;
- ёпилган кўз билан кўз олдингизга тўғри боқинг, таранглашманг;
- бошни таранглашмай, куч сарф етмай тўғри тутинг;
- танани таранглаштирмай бошни кўкрак томон ва орқага йўналтиринг, худди шу ҳолатда бошни чап елка ва ўнг елка томон букинг.

2-машқ. Кўзни очмай туриб, кўз қорачиғини соат стрелкаси ва унга қарши томонга уч-тўрт мартадан айлантинг.

3-машқ. ҳеч бўлмаганда ҳар икки соатда ишдан холи тарзда, стул суянчиғига ястанинг, қўлни оёқ болдирига қўйинг, юзингиз мускулларини бўшаштиринг ва 10-15 дақиқа холис бўлинг.

4-машқ. Кўзни юмиб буруннинг ташқи қисмидан мўйлов усти текислигигача доиравий тарзда кўз ости мускулигача уқалаб боринг (20-30 дақиқа давомида). Сўнгра ёпиқ кўз билан 15 дақиқа ўтиринг.

5-машқ. Бошни секин-аста егиб даҳан, билан кўкрак қафасига тақанг ва мумкин қадар кўпроқ орқа томонга эгинг. Бошни чап ва ўнг йўлланмада уч-тўрт мартадан айлантинг.

6-машқ. Узоқ нуқтага уч-тўрт дақиқа тикилиб туриб, сўнгра боқишни бурун учига ўтказиб уч-тўрт дақиқа сокинликда бўлинг. Бу машқни 4-6 марта айтаринг.

7-машқ. Агар имкон бўлса, қўлларингизни баландга тик кўтариб, таранглашган тарзда бармоқларни чўзиб, тананинг ҳамма мускулларини таранглаштириб, етти-саккиз дақиқа нафас олмай туринг. Танани буриб қўлни кескин тушириб, танани етти-саккиз дақиқа бўшаштиринг. Буни уч-беш марта айтаринг.

8-машқ. Қўл бармоқларини шундай тарзда қисиб ва бўшатиб юборингки, кучланиш сезилсин. Бўшатинг, кейин шошмасдан бармоқларни сиқинг.

9-машқ. Қўл бармоқларини бошининг орқа томонига ўтказиб куракларни шундай ҳаракатга келтириш керакки, елканинг юқори қисмида кучланиш пайдо бўлсин. Шу олатда беш-ўн дақиқа бўлиш керак. Сўнгра бўшатинг. Машқни беш-ўн марта айтаринг.

10-машқ. Қўл бармоқларини бошининг орқасига ёпиштириб секин-аста қўлни кўтариб, тўғри тутиб, ушбу олатни беш-ўн дақиқа сақланг. Буни беш-ўн марта айтаринг.

11-машқ. Тик турган олатда қўлингизни кўтариб, бир навбатда бошинингизни чапга, ўнга буриб, энгил кучланиш сезинг.

Даҳанингни секин-аста пастга егиб, шу олатда беш дақиқа туринг. Буни беш-ўн марта айтаринг. Ушбу машқ узоқ ватқ егилган олатда бўлганингни салбий оқибатини йўқотишга ёрдам беради.

Web-дизайн ҳақида интернет сайтларидан биз кўпгина маълумотлар олишимиз мумкин. Лекин у маълумотларнинг деярли ҳаммаси рус ва инглиз тилларида. Ўзбек тилидаги маълумотлар камлиги аксарият ёшларимизнинг Web-дизайн билан эркин шуғулланишларига имкон бермайди. Мана шуларни

хисобга олган ҳолда бу лойиҳа ўзбек тилида(лотин алифбосида) яратилди ва асримиз ёшларига албатта асқотади деб умид қиламиз. Сиз ушбу лойиҳамиздан ўзингизга керакли маълумотларни топа олсангиз ва албатта бу маълумотлар асосида бир - бирдан гўзал сайтлар яратсангиз бу муваққил Ўзбекистон ёшларининг катта ютуқлари бўлади деб ўйлаймиз. Бундан ташқари бу лойиҳа ўқитувчиларга ахборот технологияларини дарсга жорий қилишда малакалари ҳамда билимларини ошириш ва бутун мамлакат ўқитувчиларига ёрдам сифатида фойдаланиладиган, айнан Ўзбекистон ўқитувчилари учун мўлжалланган кўплаб ўқув қўлланмалар ҳамда Web-сайтлар яратиш имкониятини беради. Ўйлаймизки, юқорида келтирилган маълумотлардан фойдаланиб ахборот технологияларидан фойдаланишни ва замон талабларига тўлиқ жавоб берадиган шахс сифатида иш юритасиз ҳамда шахсий Web-сайтнингизга эга бўласиз деган умиддаман.

3.2 Web дастури қўллашдаги ҳуқуқий асослари

Бугун дунё миқёсида ахборот-коммуникатсия технологиялари жадал суръатларда ривожланиб бормоқда. Ҳозирги даврда ушбу тизим орқали узатиладиган ахборот жамият ривожининг энг муҳим шартларидан бирига айланди. Шу боис, бутун жаҳонда, хусусан, мамлакатимизда ҳам бу соҳага алоҳида эътибор қаратилаётир.

Юртбошимиз таъкидлаганларидек, оммавий ахборот воситалари эркинлиги ва муваққиллигини янада муваққиллаш муаллифлик ҳуқуқи ва интеллектуал мулкни ишончли ҳимоя қилишнинг ҳуқуқий кафолатлари механизмларини кучайтириш, ахборот соҳасига бозор механизмларини жорий қилиш билан бевосита болиқдир.

Эътироф этиш жоизки, муваққиллик йилларида Ўзбекистонда ахборот-коммуникатсия технологиялари тизимида муносабатларни тартибга солувчи муваққил ҳуқуқий база шакллантирилди. Замонавий талаб ва стандартлар, конституциявий тамойиллар асосида “Ахборотлаштириш тўғрисида”ги,

“Телекоммуникатсиялар тўғрисида”ги, “Радиочастотали спектр тўғрисида”ги, “Алоқа тўғрисида”ги, “Давлат сирларини сақлаш тўғрисида”ги қатор қонунлар ва кенг қамровли қонуности норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди. Ушбу қонунлар таҳлили соҳага оид ҳуқуқий базани такомиллаштириш изчил ва тизимли амалга оширилаётганини яққол кўрсатиб турибди.

Давлатимиз рабари ўтган йилнинг 12 ноябр куни бўлиб ўтган Олий Мажлис палаталарининг қўшма йиғилишида қилган маърузасида ахборот соҳасини ислоҳ қилишнинг ҳуқуқий жиҳатларига алоҳида, батафсил тўхталиб ўтдилар. Хусусан, Президентимиз “Оммавий ахборот воситалари фаолиятининг иқтисодий асослари тўғрисида”ги, “Оммавий ахборот воситаларини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш кафолатлари тўғрисида”ги қонун лойиҳаларини ишлаб чиқиш ва қабул қилиш таклифини илгари сурдилар. Мазкур қонунларнинг қабул қилиниши, ўз навбатида, ахборот соҳасига бозор механизмларини жорий етиш ва соғлом рақобат муҳитини таъминлаш, соҳа субъектлари учун қўшимча иқтисодий имтиёзлар бериш, ижтимоий аҳамиятга эга ОАВни қўллаб-қувватлаш борасида мустакам ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилади. Келгусида жамоатчиликни тўлақонли, аниқ ва тезкор ахборот билан таъминлаш, демократик принципларга асосланган ҳолда оммавий ахборот воситаларини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш учун зарур шарт-шароитларни яратади. “Давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари фаолиятининг очиклиги тўғрисида” қонуннинг амалиётга жорий этилиши эса юртимизда амалга оширилаётган ислоҳотларнинг, ижро ҳокимияти органлари фаолиятининг, давлатнинг ички ҳамда ташқи сиёсатининг очик ва ошкоралигини таъминлайди. Ахборот коммуникатсиялари соҳасининг энг муҳим тармоқларидан бири – телерадио тизимини ривожлантиришга қаратилган “Телерадиоешиттиришлар тўғрисида”ги қонун телерадиодастурларни тайёрлаш ва тарқатиш соҳасида рақобатни янада кучайтириш, телерадиодастурларни узатиш борасида мобил ва рақамли телевидение каби илғор замонавий технологияларни жорий етиш,

телеиндустриянинг истиқболли янги тармоқларини ташкил қилиш учун зарур ҳуқуқий механизмларни яратиш имконини бериши билан аҳамиятлидир. “Ахборот асри” деб ном олган XXI асрда мамлакатимизда ва дунёда кечаётган жараёнлар, турли соҳаларда амалга оширилаётган ислоҳотлар оммавий ахборот воситалари ишида ҳам янги йўналишларнинг пайдо бўлиши ва ривожланишига туртки бўлиши табиий ҳол. Бу жараёнда мамлакатимиз оммавий ахборот воситалари фаолиятининг устувор йўналишларидан бири ахборот-коммуникатсия ва компьютер технологиялари негизида ахборот узатишнинг замонавий, самарали усулларидан кенг фойдаланишдан иборатдир. Оммавий ахборот воситалари фаолиятида замонавий ахборот технологиялари, хусусан, интернет тармоғи имкониятларидан фойдаланиш ахборотни тезкор етказишга, қолаверса, газета ва журналларнинг кенг омма орасидаги нуфузини оширишга хизмат илади. Чунки соҳага замонавий ахборот технологиялари изчил татбиқ қилинса, ҳатто хориждаги интернет-фойдаланувчилар ҳам мамлакатимизда амалга оширилаётган кенг қамровли ислоҳотлар борасида аниқ маълумотлар олиш имконига эга бўладилар. Бу эса турли ахборот хуружлари авж олаётган бугунги кунда ўта муҳим аҳамиятга эга. Шунингдек, ахборотлаштириш тизимида ахборот хавфсизлигини таъминлашнинг техник ва технологик хусусиятлари, электрон рақамли имзодан фойдаланиш амалиёти ҳамда унинг ҳуқуқий белгиланиши каби жиҳатларнинг қонун ужжатлари билан тартибга солингани мақсадга мувофиқдир. Хулоса шуки, мамлакатимизда оммавий ахборот воситалари соҳасида олиб борилаётган давлат сиёсатининг қонунлар ёрдамида мустақамланиши оммавий ахборот воситалари фаолияти эркинлиги ва мустақиллигини амалда таъминлаш, уларни том маънода “тўртинчи ҳокимият” сифатида шаклланиши учун етарли ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилади.

Ҳаёт фаолияти хавфсизлиги

Энг кўп электромагнит тўлқинлар монитор олдида турган одамга таъсир қилади. Деярли 80 %. бироқ швед стандартига кўра Грунсторе томонидан ишлаб чиқилган, ўз ҳимоя экранига эга бўлган мониторлар хавфсиз ҳисобланади. Ишлаб чиқариш, биз иш юритаётган хона ҳажми (7*4*3).

Ишловчилар сони 2 киши. Иссиқ кунларда салқин жойларда ҳаво ҳарорати 42 С ни ташкил қилади. Демак иш хонаси ҳароратини мослаш учун шамоллатиш ёрдамида амалга оширамиз. Шахсий ЭХМ ни ишлатишда кўйидаги шарт – шароитлар тавсия қилинади.

- ❖ Ўраб турувчи ҳаво ҳарорати (20*- 5*)
- ❖ Нисбий намлик 65% - 5%
- ❖ Атмосфера босими 6330-500 м – м
- ❖ 25 гц частотали амплитуда билан
- ❖ Чанг концентрацияси 0,75 мг – м кубдан кам бўлиши керак.

Ҳаракатни ва нисбий намликни аста секин амалга ошириш керак. Ҳаракатни 2 соатига, нисбий намлик 5 % соатига ўзгартириб туриш керак.

Профилактика ва таъмирлаш ишларини таъминлаш мақсадида 230 в ва 36 в ли ўзгарувчан кучланишлар билан таъминланган.

Хонадаги шовқиннинг кам бўлиши иш самарадорлигини янада оширади. Хона деворлари бетон ғиштдан бўлса шовқин янада ортади. Шовқин камайтириш учун акустик ишлов берилади. Полга махсус гиламлар тўшалади ва деворга турли плакатлар қилинади. Столда процессор турган бўлса унинг ишлаш натижасида титраш ва илованинг таъсири кузатилади. Уни камайтириш учун стол ва процессор орасига қалинлиги 7 – 9 м – м ли таглик қўйилади. Столнинг тагига эса 6 – 8 м – м резина таглик қўйилади. Электр хавфсизлик саноатда электр энергиясидан кенг қўллашда фойдаланиш йўлида қўйилганлиги сабабли, электр токи таъсирида рўй бериш мумкин бўлган бахтсиз ходисалар ва улардан сақланиш масалалар қаторида кириб

келмоқда. Электр токи таъсирининг энг хавфли томони шундаки, бу хавфни олдиндан сезиш имконияти йўқ. Шунинг учун ҳам электр токи хавфга қарши таълимий ва техник чора тадбирлар белгилаш тўсиқ воситалар билан таъмирлаш шахсий ва умумий муҳофаза системаларни ўрнатиш зарур. Ёнғин чиқиш хавфи бу бино учун нормал ҳисобланади. Чунки бу билан ўрнатилган ЭҲМ лар учун ўзгартирмайди. Ёнғин хавфсизлиги. Ёнғин инсон саломатлигига таъсир кўрсатувчи фактор ҳисобланади. Бино лойхалаштиралоётганда инсонларни бу бинодан тезда тарк этишларига мўлжаллаб лойхалаштирилади. Ёнғин авж олишда биринчи навбатда инсонга таъсир қилувчи хавф бу юқори ҳароратнинг ҳосил бўлиш ҳамда хона тутунга тўлганда кўриш имконияти камайтиришдир.

Компьютер хонасида қўйидагилар мумкин эмас.

1. компьютер ва унинг қурилмаларини электр тармоғига рухсатсиз улаш ёки ўчириш;
2. компьютерни ташқи қурилмалар принтер, диск юритгич, "сичқон", джойстик ва бошқалар билан улаш;
3. мониторларнинг ёруғлик, товуш баландлиги ва бошқа вазифаларни бажарувчи мурувватларни бураш ҳамда ҳимоя қопқоқларини очиш;
4. дисплей экранларига қўл ва бошқа нарсаларни текказиш ҳамда қурилмаларнинг уланиш жойларига ва электр тармоққ манбаларига тегиш;
5. компьютер яқинида иситиш асбобларидан фойдаланиш ва ўт ёқиш;
6. қурилмалар яқинида тез ёнувчи моддали идишларни очиш ва ишлатиш;
7. хонага кислотали, таркибида хлорли бўлган моддаларни ва умуман қурилманинг ички элементлари ишига салбий таъсир қилувчи моддаларни олиб кириш;
8. компьютер ва унинг бошқа қурилмалари устига турли буюм ва кийимларни қуйиш;
9. қурилмаларга ҳўл қул билан тегиш ва уларни улаш;
10. умумий манба улагич ёқилган ҳолатда тозалаш ишларини олиб бориш.

Компьютердан фойдаланиш давомида фойдаланувчи электр токидан зарар кўрганда биринчи тиббий ёрдам кўрсатишни билишимиз керак. Шунинг таъкидлаш лозимки, электр қуввати қанчалик юқори бўлса, унинг инсонга таъсир кўрсатиши шунчалик узоқ ва жароҳат етказиши оғир бўлади. Жисмдан ток ўтганда (асосан қўлдан ва оёқдан) электр токи куйдириши, хатто, кўмирга айлангириб қўйиши мумкин.

Электр токи энгил жароҳат етказганда диаметри 1 см дан 5 см гача ўртаси қора, атрофи кўкимтир доғ қолади. Юрак ҳар қандай электр жароҳатидан шикастланиши мумкин. Электрдан оғир жароҳат етганда инфаркт миокард аломатлари ёки пулсни суст уриши, артерия босими тушиб кетиши, жабрланувчининг оқариб кетиши, қурқув, тез – тез ва чала чулпа нафас олиши ҳолатлари намоён бўлади. Бу ҳолатларда биз биринчи навбатда жабрланувчини электр манбаси билан тутатиб қолганлик ҳолатидан озод қилишимиз керак. Бунинг учун электр манбасини ўчириш ва бунинг иложиси бўлмаса, узилган симни қуруқ ёғоч, хода билан олиб ташлаш лозим. Агар ёрдам кўрсатувчида резина этик ва резина қўл қоп бўлса, таёксиз иш кўрса бўлади, бунда у жабрланувчини электр тармоқидан нарироққа олиб чиқса кифоя. Агар жабрланувчини нафаси тўхтаб қолган бўлса, сунъий нафас олдиришни бошлаш зарур. Беморнинг юрак уриши тўхтаган бўлса, уни бевосита массаж қилиш керак. Бемор касалхонага етказилгандан сунг IVL РНР аратига уланади, адриналин, кардиомин ва кофеин сингари юрак ва юрак-томир дорилари юборилади. Ток жароҳатлаган жойга стирилланган боғлов қўйилади.

Бундан ташқари, кам ҳаракатли ҳаёт тарзи кўпинча семириб кетишга олиб келади. Электромагнит нурлари замонавий мониторлар саломатлик учун хавфсиз ҳисобланади, бироқ ҳали тўла хавфсиз эмас. Агарда иш жойингизда эскироқ компьютер турган бўлса, яхшиси ундан узоқроқ бўлинг. Кўзлар матн ёки суратнинг ҳар бир кичик силкинишини қайд этадилар.

Рангларни, шрифтни, фойдаланилаётган дастурларда ойналар жойлаштирилишини, экранни нотуғри жойлаштириш кўриш қобилиятига ёмон таъсир кўрсатади. Бармоқ учларининг нервлари тугмаларни боса веришдан гуё ёрилиб кетаётгандек бўлади, жонсизланиб қолади, натижада бармоқ учлари увишади. Бу эса билаклар (мускуллар) бўйинлари ва боғловчи РНР арата зарарланишига олиб келиши мумкин, кейин эса билаклар доимий оғрийдиган бўлиб қолиши мумкин.

Барча фойдаланувчилар ҳам ўзларининг ахборотларини қўшимча нусхасини доимий равишда яратиб бормайдилар. Ахир вируслар ҳар доим хавф туғдириб турадилар, энг яхши фирмаларнинг винчестрлари ҳам бузилади ва энг тажрибали дастурчи ҳам баъзида бошқа тугмани босиб юбориши мумкин. Натижада бундай стресс оқибатида инфаркт келиб чиқиши мумкин. Бундан ташқари, компьютер инсон психикасига ҳам таъсир кўрсатади. Бу мавзу қатор тортишувларга сабаб бўлади. Масалан, компьютер ўйинларига берилиб кетиш, интернетга қарам бўлиб қолиш – бу муаммолар қанчалик жиддий ? Интернетга қарам бўлиб қолиш, ўйинларга берилиб кетиш – бундай ҳолатлар одатда, энди ўрганаётган фойдаланувчилар учун, ёки компьютерсиз, шунга ўхшаш махсулотлар билан шуғулланганлар учун хос ҳолатдир. Агарда инсон соатлаб сайтлардан чиқмай берилиб кетса, бунга компьютер эмас, унинг ўзи айбдор. Балки бу муаммо ҳақиқатда ҳам жиддийдир. Бу хусусида турли нуқтаи назарлар билдирилган ва билдирилмоқда. Бироқ яхшиси бундай аҳволгача олиб келмаслик керак.

Компьютерда узоқ вақт ишлаш турли оқибатларга олиб келмаслиги учун ўз иш жойи ва иш режимини ташкил этиш бўйича мураккаб бўлмаган тавсияларни бажариш етарли бўлади. Ҳар соатда қисқа танаффус қилиш қўл бармоқлари учун бир неча машқларни бажариш зарур.

Хулоса

Ушбу битирув малакавий ишдан олинган илмий ва амалий натижаларга тўхталадиган бўлсак, Web дастур энг сўнги дастурлаштириш тилларидан фойдаланиган бўлиб, фойдаланувчилар учун жуда ҳам қулайликлар яратади. Бошқа web саҳифалардан фарқли тамонлари бу web саҳифадан иқтисодий атамалар рўйхати, иқтисодиёт соҳасига оид ўзбек, инглиз, рус тилларидаги электрон луғатнинг ўрин олганлиги ва web саҳифада турли ҳақоротли сўзларни қабул қилмайдиган филтр борлиги билан ажралиб туради. Юртимизда иқтисодий соҳасини янада ривожлантириш ва унга бўлган талабни ошириш учун Web дастурлар, Web саҳифалар қилиниши талаб қилинида. Мамлакатимизда ушбу йўналишда кадрлар тайёрлашга ҳам алоҳида эътибор қаратилмода. Бир қанча олий ўқув юртларида иқтисодиёт соҳасига тегишли турли факультетларда маркетинг ва менежмент, хизмат кўрсатиш, Тошкент давлат иқтисодиёт университети, Молия институти ва Сингапур менежментни ривожлантириш институти ҳамда Республикаимизнинг чекка вилоят ва туманларининг касб-хунар коллежларида иқтисод бўйича мутахассислар тайёрланаётгани бунинг ёрқин мисолидир. Маҳаллий бозорда ишлаб чиқариш талаблари иқтисодиётнинг бошқа тармоқлари, хусусан қишло-хўжалиги ва хизмат кўрсатиш тармоқларининг ривожланишига ҳам омил бўла олади. Ўзбекистоннинг иқтисодий потентсиали Ўрта Осиё давлатлари орасида энг юқорилиги ҳаммага маълум.

Хулоса якунида шуни айтиш жоизки, ушбу Web дастуримни яратиш мен учун кўплаб изланишлар, мамлакатимизнинг иқтисодий савиясини янада юксалтиришга бўлган қизиқишим янада ортди. Web дастурни яратишда PHP дастурлаш тилидан фойдаландим, фойдаланиш жараёнида мен билмаган қирралар кўп эканлигига гувоҳ бўлдим ва уни ўрганишга астойдил ҳаракат қилдим. Ушбу дастур фойдаланувчиларга оз бўлса ҳам ёрдам беради деган умиддаман.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Каримов И.А. “Юксак маънавият енгилмас куч”. Тошкент: Маънавият, 2008.
2. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиклол ва тарайёт йўли. Тошкент. "Ўзбекистон", 1992.
3. Ўзбекистон Республикасининг «Ахборотлаштириш тўрисида»ги, «Телекоммуникатсиялар тўрисида»ги, «Радиочастотали спектр тўрисида»ги қонунлар.
4. Миллий иқтисодда ахборот тизимлари ва технологиялари. Олий ўқув юртлари талабалари учун қўлланма. (Муаллифлар: Р.Х.Алимов, Б.Ю.Ходиев, К.А.Алимов ва бошқалар; С.С. Фуломовнинг умумий тахрири остида.) - Т. «Шарқ», 2004. – 320 б.
5. Фуломов С.С. Бозор иқтисодиёти ва жамиятни ахборотлаштириш. 1996.
6. Фуломов С.С. ва бошқалар. Иқтисодий информатика. 1999.
7. Фуломов С.С., Алимов Р.Х ва бошқалар. Ахборот технологияси ва тизимлари. 2001.
8. <http://www.gov.uz/>
9. <http://www.uza.uz/>
10. <http://www.minicanomy.uz/>
11. <http://www.cer.uz/>
12. <http://www.uzinpro.uz/>
13. <http://www.google.uz/>
14. <http://www.torg.uz/>

Иловалар

```
<?php
    include('blocks/bd.php');
?>

<!DOCTYPE html>

<html>

<head>

<meta http-equiv="Content-Type" content="text/html; charset=utf-8" />

<title></title>

<link href="style.css" rel="stylesheet" type="text/css" />

<script type="text/javascript" src="js/jquery.js"></script>

<script type="text/javascript" src="js/myscript.js"></script>

<script type="text/javascript" src="js/jcustom.js"></script>

<script type="text/javascript" src="js/allscript.js"></script>

</head>

<body>

    <!-- header -->

    <?php
        include('blocks/header.php');
    ?>
```

```
<!--end header -->

<!-- main -->

<div id="main">

<div id="content">

<?php

include('blocks/left.php');

?>

    <?php

/*

$result=mysql_query('SELECT * FROM atama')

$myrow=mysql_fetch_array($result);

do{

    echo "<a href ='#' id='atama'>$myrow[nom]</a>". "<br>";

}

while($myrow=mysql_fetch_array($result));

//include('blocks/text.php');

*/

?>

<div class="demo">

<a href="#" id="opener">

<?php
```

```
if (isset($_GET['id'])) {$id = $_GET['id']; }

$result=mysql_query("SELECT * FROM atama WHERE id='$id'");

    $myrow=mysql_fetch_array($result);

        echo "<p>".$myrow['nom']."</p><br>";

        echo "<p>".$myrow['add']."</p><br>";

?>

</a>

<div id="dialog" title="Izoh">

    <p>

    <?php

if (isset($_GET['id'])) {$id = $_GET['id']; }

$result=mysql_query("SELECT * FROM atama WHERE id='$id'");

$myrow=mysql_fetch_array($result);

    echo $myrow['izoh'];

?>

<br>

<a href="atama_view.php">orqaga qaytish</a>

    </p>

</div>

</div><!-- End demo -->
```

```
<a href="atama_view.php">orqaga qaytish</a>
```

```
</div>
```

```
<!-- footer -->
```

```
<?php
```

```
include('blocks/footer.php');
```

```
?>
```

```
<!-- end footer -->
```

```
</div>
```

```
<!-- end main -->
```

```
</body>
```

```
</html>
```

```
<?php
```

```
include('blocks/bd.php');
```

```
?>
```

```
<!DOCTYPE html>
```

```
<html>
```

```
<head>
```

```
<meta http-equiv="Content-Type" content="text/html; charset=utf-8" />
```

```
<title></title>
```

```
<link href="style.css" rel="stylesheet" type="text/css" />
```

```
<script type="text/javascript" src="js/jquery.js"></script>
```

```
<script type="text/javascript" src="js/myscript.js"></script>
```

```
<script type="text/javascript" src="js/jcustom.js"></script>
```

```
<script type="text/javascript" src="js/allscript.js"></script>
```

```
<script  
src='http://ajax.googleapis.com/ajax/libs/jquery/1.4.4/jquery.min.js'></script>
```

```
<script>
```

```
// DOM ГОТОВ
```

```
$(function() {
```

```
    $("#menu1").css("overflow", "hidden").wrapInner("<div  
id='mover' />");
```

```
    var $el,
```

```
        speed = 13.5,
```

```
        cur = -1,
```

```
        items = $("#menu1 a"),
```

```
        max = items.length - 1;
```

```
    items
```

```
        .each(function(i) {
```

```
            $(this).attr("data-pos", i);
```

```
        })
```

```
        .hover(function() {
```

```
            $el = $(this);
```

```
            $el.addClass("hover");
```

```
$("#mover").css("top", -($el.data("pos") * speed - 40));

// 40 - верхний отступ для затухания

cur = $el.data("pos");

}, function() {

    $(this).removeClass("hover");

});

$(document).keydown(function(event) {

    cur = $(".hover").attr("data-pos");

    // Стрелка вниз

    if (event.keyCode == 40) {

        $('[data-pos=' + cur + ']').trigger("mouseleave");

        if (cur != max) { cur++; }

        $('[data-pos=' + cur + ']').trigger("mouseenter");

    }

    // Стрелка вверх

    if (event.keyCode == 38) {

        $('[data-pos=' + cur + ']').trigger("mouseleave");

        if (cur > 0) { cur--; }

        $('[data-pos=' + cur + ']').trigger("mouseenter");

    }

}
```

```
        });

    });

</script>

</head>

<body>

    <!-- header -->

    <?php
include('blocks/header.php');
?>

    <!--end header -->

    <!-- main -->

    <div id="main">

    <div id="content">

    <?php
include('blocks/left.php');
?>

    <div id="page-wrap">

        <div id="menu1 ">

            <ul>

                <li><a href="#">Природа </a></li>

                <li><a href="#">Receivability </a></li>
```

Alone time
Togetherness
Imperfection
Exercise
Rest
Бог
Thankfulness
Forgiveness
Inner peace
Тишина
Trust
Contentness
Sustainable visions
Reflection
Prayer+meditation
Compassion
Качество
Patience
Non-doing
Presence
Self-love

Non-judging
Non-comparing
ИНТИМНОСТЬ
Inaccessibility
Letting go
Holistic thinking
Respecting boundaries
Wholeheartedness
Свобода
Openness
Courage to fail
Spiritual awareness
Unselfish motives
Authenticity
Good energy
Intuitive confidence
Emotional expression
Change coping
Body grounding
Courage to be me
Unconditional love

Effortlessness
Listening to my body
Cravings liberation
Courage to ask for help
Терпение
Courage to be honest
Self-esteem
Nonharming consumption
Happiness from within
Commercial free-space
Nontoxic food
Respect for others truth
Psychosomatic awareness
Life-enjoyment
Embracement
Чистый воздух
The loving choice
Letting be
Ups&downs
Shamelessness
No worries

- [Accept of powerlessness](#)
- [Speaking for oneself](#)
- [Creative expression](#)
- [Environmental sensitivity](#)
- [Chi](#)
- [Soul-searching](#)
- [Non-expecting](#)
- [Well-being](#)
- [Stores](#)
- [Posters](#)
- [About](#)
- [Преца](#)

</div>

</div>

</div>

<!-- footer -->

<?php

include('blocks/footer.php');

?>

<!-- end footer -->

```
</div>
```

```
<!-- end main -->
```

```
</body>
```

```
</html>
```

```
<?php
```

```
    include('blocks/bd.php');
```

```
?>
```

```
<!DOCTYPE html>
```

```
<html>
```

```
<head>
```

```
<meta http-equiv="Content-Type" content="text/html; charset=utf-8" />
```

```
<title></title>
```

```
<link href="style.css" rel="stylesheet" type="text/css" /></head>
```

```
<body>
```

```
    <!-- header -->
```

```
    <?php
```

```
        include('blocks/header.php');
```

```
    ?>
```

```
    <!--end header -->
```

```
<!-- main -->

<div id="main">

<div id="content">

<?php

include('blocks/left.php');

?>

    <?php

        $text=$_POST['text'];

        $avtor=$_POST['avtor'];

        $date=$_POST['date'];

            $result=mysql_query("select * from words");

            $wordrow1=mysql_fetch_array($result)

        $k=0;

        do{

            $count=substr_count($text, $wordrow1['words']);

            if($count>0){

                $k=$k+1;

            }

        }

        while($wordrow1=mysql_fetch_array($result));

        if($k!=0){
```

```
echo "Iltimos bemani suzlardan foydalanmang!";

}

else{

    mysql_query("INSERT INTO comments (avtor,date,text)

        VALUES('$avtor','$date','$text')");

    echo "quwildi<br> "

}

?>

<br>

<a href="comment.php">comment</a>

</div>

<!-- footer -->

<?php

include('blocks/footer.php');

?>

<!-- end footer -->

</div>

<!-- end main -->

</body>

</html>
```

```
<?php
    include('blocks/bd.php');
?>

<!DOCTYPE html>

<html>

<head>

<meta http-equiv="Content-Type" content="text/html; charset=utf-8" />

<title></title>

<link href="style.css" rel="stylesheet" type="text/css" />

<script type="text/javascript" src="js/jquery.js"></script>

<script type="text/javascript" src="js/myscript.js"></script>

<script type="text/javascript" src="js/jcustom.js"></script>

<script type="text/javascript" src="js/allscript.js"></script>

</head>

<body>

    <!-- header -->

    <?php
        include('blocks/header.php');
    ?>

    <!--end header -->

    <!-- main -->
```

```
<div id="main">

<div id="content">

<?php

include('blocks/left.php');

?>

<form action="atama.php" method="POST">

    <?php

$result=mysql_query('SELECT * FROM atama');

$myrow=mysql_fetch_array($result);

do{

    echo "<a href ='atama.php?id=$myrow[id]'
id='atama'>$myrow[nom]</a>". "<br>"

}

while($myrow=mysql_fetch_array($result));

//include('blocks/text.php')

?>

</form>

<!-- End demo -->

</div>

<!-- footer -->

<?php

include('blocks/footer.php');
```

```
?>

<!-- end footer -->

</div>

<!-- end main -->

</body>

</html>

<?php

    include('blocks/bd.php');

?>

<!DOCTYPE html>

<html>

<head>

<meta http-equiv="Content-Type" content="text/html; charset=utf-8" />

<title></title>

<link href="style.css" rel="stylesheet" type="text/css" /></head>

<body>

    <!-- header -->

    <?php

include('blocks/header.php');

?>

    <!--end header -->
```

```
<!-- main -->

<div id="main">

<div id="content">

<?php

include('blocks/left.php');

?>

<form action="index.php" method="POST" name="form2">

    Izoh muallifi:<br> <input type="text" size="25" name="avtor"><br>

    Sana: <br><input type="text" size="25" name="date"><br>

    Matn:<br><textarea name="text">

</textarea><br>

    <input type="submit" name="submit" value="OK">

</form>

</div>

<!-- footer -->

<?php

include('blocks/footer.php');

?>

<!-- end footer -->

</div>

<!-- end main -->
```

```
</body>

</html>

<!DOCTYPE html>

<html>

<head>

<meta http-equiv="Content-Type" content="text/html; charset=utf-8" />

<title></title>

<link href="style.css" rel="stylesheet" type="text/css" />

<script type="text/javascript" src="js/jquery.js"></script>

<script type="text/javascript" src="js/script.js"></script>

<script type="text/javascript" src="js/jcustom.js"></script>

<script type="text/javascript" src="js/jquery.flip.min.js"></script>

</head>

<body>

    <!-- header -->

    <?php

include('blocks/header.php');

?>

    <!--end header -->

    <!-- main -->

    <div id="main">
```

```
<div id="content">
```

```
<?php
```

```
include('blocks/left.php');
```

```
?>
```

```
<h1>Turdosh saytlar ro`yhati</h1>
```

```
<?php
```

```
// Each sponsor is an element of the $sponsors array:
```

```
$sponsors = array(
```

```
    array('facebook','The biggest social network in the  
world.','http://www.facebook.com/'),
```

```
    array('adobe','The leading software developer targeted at web designers and  
developers.','http://www.adobe.com/'),
```

```
    array('microsoft','One of the top software companies of the  
world.','http://www.microsoft.com/'),
```

```
    array('sony','A global multibillion electronics and entertainment company  
,','http://www.sony.com/'),
```

```
    array('dell','One of the biggest computer developers and  
assemblers.','http://www.dell.com/'),
```

```
    array('ebay','The biggest online auction and shopping  
websites.','http://www.ebay.com/'),
```

```
    array('digg','One of the most popular web 2.0 social  
networks.','http://www.digg.com/'),
```

```
    array('google','The company that redefined web search.','http://www.google.com/'),
```

```

        array('ea','The biggest computer game manufacturer.','http://www.ea.com/'),
    );

    // Randomizing the order of sponsors:

    shuffle($sponsors);

?>

<div id="main">

    <div class="sponsorListHolder">

        <?php

            // Looping through the array:

            foreach($sponsors as $company)

            {

                echo'

                <div class="sponsor" title="Click to flip">

                    <div class="sponsorFlip">

                        

                        </div>

                    <div class="sponsorData">

                        <div class="sponsorDescription">

                            '.$company[1].'

                        </div>

                    <div class="sponsorURL">

```

```
        <a href="'. $company[2]."'
target="_blank">'.$company[2].'</a>
```

```
    </div>
```

```
  </div>
```

```
</div>
```

```
!;
```

```
}
```

```
?>
```

```
<div class="clear"></div>
```

```
</div>
```

```
</div>
```

```
</div>
```

```
<!-- footer -->
```

```
<?php
```

```
include('blocks/footer.php');
```

```
?>
```

```
<!-- end footer -->
```

```
</div>
```

```
<!-- end main -->
```

```
</body>
```

```
</html>
```

```
<!DOCTYPE html>
```

```
<html>
```

```
<head>
```

```
<meta http-equiv="Content-Type" content="text/html; charset=utf-8" />
```

```
<title></title>
```

```
<link href="style.css" rel="stylesheet" type="text/css" />
```

```
<script type="text/javascript" src="js/jquery.js"></script>
```

```
<script type="text/javascript" src="js/script.js"></script>
```

```
<script type="text/javascript" src="js/jcustom.js"></script>
```

```
<script type="text/javascript" src="js/jquery.flip.min.js"></script>
```

```
</head>
```

```
<body>
```

```
    <!-- header -->
```

```
    <?php
```

```
    include('blocks/header.php');
```

```
    ?>
```

```
    <!--end header -->
```

```
    <!-- main -->
```

```
    <div id="main">
```

```
    <div id="content">
```

```
    <?php
```

```
    include('blocks/left.php');
```

?>

```
<h1>Turdosh saytlar ro`yhati</h1>
```

```
<?php
```

```
// Each sponsor is an element of the $sponsors array:
```

```
$sponsors = array(
```

```
    array('facebook','The biggest social network in the  
world.','http://www.facebook.com/'),
```

```
    array('adobe','The leading software developer targeted at web designers and  
developers.','http://www.adobe.com/'),
```

```
    array('microsoft','One of the top software companies of the  
world.','http://www.microsoft.com/'),
```

```
    array('sony','A global multibillion electronics and entertainment company  
,','http://www.sony.com/'),
```

```
    array('dell','One of the biggest computer developers and  
assemblers.','http://www.dell.com/'),
```

```
    array('ebay','The biggest online auction and shopping  
websites.','http://www.ebay.com/'),
```

```
    array('digg','One of the most popular web 2.0 social  
networks.','http://www.digg.com/'),
```

```
    array('google','The company that redefined web search.','http://www.google.com/'),
```

```
    array('ea','The biggest computer game manufacturer.','http://www.ea.com/'),
```

```
);
```

```
// Randomizing the order of sponsors:
```

```
shuffle($sponsors);
```

```
?>
```

```
<div id="main">
```

```
    <div class="sponsorListHolder">
```

```
        <?php
```

```
            // Looping through the array:
```

```
            foreach($sponsors as $company)
```

```
            {
```

```
                echo'
```

```
                <div class="sponsor" title="Click to flip">
```

```
                    <div class="sponsorFlip">
```

```
                        
```

```
                    </div>
```

```
                    <div class="sponsorData">
```

```
                        <div class="sponsorDescription">
```

```
                            ' . $company[1] . '
```

```
                        </div>
```

```
                        <div class="sponsorURL">
```

```
                            <a href="' . $company[2] . '"
```

```
target="_blank">' . $company[2] . '</a>
```

```
                        </div>
```

</div>

</div>

!;

}

?>

<div class="clear"></div>

</div>

</div>

</div>

<!-- footer -->

<?php

include('blocks/footer.php');

?>

<!-- end footer -->

</div>

<!-- end main -->

</body>

</html>